

Beelden van bibliotheken

Toekomstscenario's voor Hogeschoolbibliotheken

in opdracht van **Samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken**

Wybren Meijer, Jan Nekkers, Pieter Pijlman
juli 2006

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Conclusies	4
Thema's voor strategie en visie	4
<i>Common ground</i> en ambities	6
Methode	8
Toepassing scenariomethode bij het SHB	8
Assenkruis	10
Vier toekomstscenario's	11
ICTOdag.nl	13
Scenario 1: ICTOdag.nl	14
Eerste reacties op scenario ICTOdag.nl	17
GoogleStudent.com	19
Scenario 2: GoogleStudent.com	20
Eerste reacties op het scenario GoogleStudent.com	24
HBOportal.com	25
Scenario 3: HBOportal.com	26
Eerste reacties op het scenario HBOportal.com	29
Hinex.org	31
Scenario 4: Hinex.org	32
Eerste reacties op het scenario Hinex.org	35
Schema belangrijkste ontwikkelingen per scenario	37
Bijlage I: Interviews	41
Dr. Bert Mulder	41
Prof. dr John Mackenzie Owen	44
Dr. Frans van Kalmthout	47
Strategiemedewerker in de copier- en printerbranche (anoniem)	50
Prof. dr Wim Veen	53
Bijlage II: Kwalitatief onderzoek onder studenten	57
Ten geleide	57
Vragen en antwoorden	58
Bijlage III: Interactieve workshop met stakeholders	67
Doelstelling en methode	67
Onzekerheden en dilemma's	67
Het bouwen van scenario's	69
Bijlage IV: Verslag debat met studenten over bibliotheekvoorzieningen	71
Bijlage V: Belangrijkste bronnen en literatuur	75

Inleiding

In februari 2002 is het initiatief genomen voor de vorming van een platform voor Nederlandse Hogeschoolbibliotheken. Door acht hogescholen is vervolgens het Samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken (SHB) opgestart. Inmiddels bedraagt het aantal deelnemers 22. Zij hebben een gezamenlijk verzorgingsgebied van meer dan 300.000 studenten. Binnen het SHB werken de bibliotheken samen op een aantal terreinen, zoals licenties, kwaliteitszorg, digitalisering, informatisering, HRM en DLO.

Het SHB heeft Futureconsult verzocht een begeleidingstraject te starten voor de ontwikkeling van een toekomstvisie op de Hogeschool Bibliotheken. Hoe ziet de toekomst van het bibliotheekwezen in het hoger beroepsonderwijs eruit? Welke vormen van samenwerking passen daarbij? Welke ICT-toepassingen zullen hun intrede doen? Rondom deze en andere ontwikkelingen wilde het SHB een toekomstverkenning realiseren om een robuuste strategie voor de toekomst te ontwikkelen.

Om de toekomst beter te overzien heeft Futureconsult in een interactief proces met het SHB vier scenario's ontwikkeld als vertrekpunt voor het creëren van visie en strategie. Dit eindverslag geeft de resultaten van het scenarioproject weer. Na de inleiding volgt een uitleg over de scenariomethode die in dit project is toegepast. Daarna volgen de vier toekomstscenario's. Bij elk scenario zijn de reacties tijdens de eerste bespreking van de scenario's op de slotbijeenkomst op 16 juni weergegeven. De bijlage omvat een aantal interviews die ten behoeve van het project zijn gehouden, de resultaten van een onderzoek onder studenten, de registratie van de interactieve workshop en van een debat tussen SHB-bestuursleden en studenten van het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO).

Wij kijken terug op een leerzaam en interessant project en wensen u veel leesplezier toe.

Wybren Meijer
Jan Nekkers
Pieter Pijlman

Conclusies

Dit project geeft een aanzet voor de ontwikkeling van een toekomstvisie voor het Samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken. Tijdens het project heeft niet alleen de toekomst van bibliotheekvoorzieningen binnen de context van het hoger beroepsonderwijs centraal gestaan, maar zijn tevens maatschappelijke en bredere sectorale ontwikkelingen aan de orde geweest. Rondom deze vraagstukken heeft het SHB in samenwerking met Futureconsult een toekomstverkenning gerealiseerd, die een viertal toekomstscenario's heeft opgeleverd.

Thema's voor strategie en visie

De volgende stap is de ontwikkeling van een robuuste strategie. De scenario's kunnen nu verder uitgediept worden door strategische gesprekken binnen het SHB te voeren en door eventuele vervolgbijeenkomsten met stakeholders te houden. In deze conclusie volgt een aantal thema's die daarbij van pas komen. Ten slotte volgen drie mogelijke aanknopingspunten voor gedeelde waarden en ambities binnen het SHB.

Heterogeniteit en samenwerking

Het SHB als betrekkelijk jong samenwerkingsverband binnen het HBO heeft Hogeschoolbibliotheken van verschillende grote en kleine HBO-instellingen en heterogene onderwijsomgevingen als deelnemers. De grondslag voor samenwerking lag aanvankelijk op het gebied van licentie-inkoop. Dat is een enigszins bescheiden grondslag om samen te werken, maar wellicht ook dankzij die bescheidenheid zijn daarnaast inmiddels meerdere initiatieven gestart, ondermeer op het gebied van digitalisering, informatievaardigheden en HRM.

Tijdens het project was het fundamentele thema wat de basis voor samenwerking binnen het SHB zal zijn en wat dat betekent voor de positie binnen de HBO-sector. De interviews gaven aanleiding tot doorkijkjes in de scenario's naar verdere digitalisering, concurrentie tussen instellingen en het binaire stelsel van het Hoger Onderwijs in Nederland. Op basis van de verschillende scenario's en de onderliggende aannames moet een eenduidige insteek bij die ontwikkelingen worden gekozen. Uiteraard moet wel behoedzaam worden omgesprongen met bestuurlijke en politieke implicaties van de insteek. In het achterhoofd moet bijvoorbeeld worden gehouden dat de samenwerking HO/WO niet altijd goed verloopt. Het binaire systeem als vanzelfsprekend nemen is een kwestie van voorzichtigheid.

Onafhankelijkheid en herkenbaarheid

Ondanks grote verschillen tussen de deelnemers van het SHB kan vanuit de scenario's een visie op de rol van bibliotheekvoorzieningen binnen het HBO worden ontwikkeld. Hogeschoolbibliotheken zijn momenteel zeer afhankelijk van de institutionele kaders binnen het HBO. Structurele veranderingen in de omgeving van de Hogeschoolbibliotheken vinden grotendeels hun oorsprong op het centrale instellingsniveau. De samenwerking tussen de bibliotheken is in de scenario's bewust afhankelijk gemaakt van de agenda van instellingsbesturen en de regulerende organisaties binnen de HBO-sector.

Het HBO wordt ook steeds bedrijfsmatiger bestuurd. Dit betekent dat dienstverlening wordt vercommercialiseerd. De mediathecaris wordt account manager, makelaar en krijgt te maken met vraagbundeling. Privatisering en *outsourcing* zullen toenemen. Het vervullen van deze functies vraagt om expertise op deze gebieden.

In hoeverre kunnen en willen Hogeschoolbibliotheken daarmee letterlijk blijven leven? Welke mogelijkheden bieden uitzicht op een onafhankelijker of herkenbaardere positie binnen de HBO-sector?

De identiteitskwesitie speelt parten. Wat is de identiteit van het HBO nu eigenlijk en hoe zal die zich in de toekomst ontwikkelen? Wat is de rol van de mediathecaris hierin als kennisconsultant in het HBO? Wat doet het SHB nog in *grand cafés*? Hiertegen wordt ingebracht dat veel andere beroepen, diensten en functies vervagen en dit niet *per se* een negatieve ontwikkeling hoeft te zijn.

De consumerende student zal in de toekomst het onderspit delven. Er wordt juist veel initiatief van de student verwacht. Door duaal leren zal de student zich meer in het beroepenveld gaan begeven. Dit zal de student productiever maken.

De sturing van de docent wordt minder, maar tegelijkertijd maken hedendaagse technologieën het wel weer makkelijker de student te blijven monitoren. Docenten worden zo vaardiger in het 'lesgeven op afstand'. Bedrijven staan al langer in de rij om zelf veel *know-how* te kunnen overdragen in het beroepenveld.

Ambitie en interactie

Het vertalen van een visie in gezamenlijke thema's, diensten, producten en profielen is de laatste horde die genomen moet worden. Daarbij verdient het aanbeveling ook in deze fase af te stemmen met stakeholders en gebruikers van bibliotheekvoorzieningen. De contrasterende of controversiële opvattingen en opinies die in het project aan de orde zijn geweest bieden daarbij een goed tegenwicht voor een te afwachtende en aarzelende opstelling. Het blijft na het ontwikkelen van een strategie noodzakelijk zicht te houden op een zo breed mogelijk 'speelveld van ontwikkeling'. Ook moet daarbij rekening worden gehouden met de veranderingen in de competentieontwikkeling van bibliotheekmedewerkers.

Digitalisering versus rust, ruimte en regelmaat

Uit meerdere bijeenkomsten tijdens het project bleek dat de bibliotheken die deelnemen aan het SHB het erover eens zijn dat digitalisering van de informatievoorziening een onomkeerbaar proces is dat op den duur leidt tot het verdwijnen van fysieke aanwezigheid van informatie (papier). Daar staat tegenover dat uit gesprekken met studenten naar voren kwam dat in onderwijsomgevingen van veel instellingen voor fysieke functies van bibliotheken (ruimte, rust, regelmaat) nog steeds een belangrijke rol is weggelegd.

Profilering en kennisdeling

De manier waarop instellingen zich profileren (kleinschalig, veilig, academisch, geavanceerd, zakelijk etc.) speelt in bibliotheekvoorzieningen een steeds belangrijkere rol. Het is daarbij de strategische vraag hoe gewaarborgd wordt dat profilering niet in de wielen van kennisdeling en informatie-uitwisseling gaat rijden.

Concepten en competenties

De grootste strategische uitdaging voor de Hogeschoolbibliotheken ligt besloten in het uitdenken van concepten van informatieknooppunten en ontmoetingsplaatsen die recht doen aan verschillende onderwijsbehoeften en profileringen, maar die toch bij elkaar aansluiten.

Common ground en ambities

Welke waarden en ambities hebben de deelnemers en stakeholders van het SHB ten slotte uitgedragen en welke betekenis heeft dat voor het *commitment* aan het SHB? Tijdens de interactieve workshop op 10 mei jl. werden drie concept-scenario's uitgewerkt. Deze scenario's dienen als contouren die impliciete waarden en ambities bevatten voor visie-ontwikkeling.

Validering

Het belang van validering verschuift binnen het HBO naar het onderwijsproces. Door de enorme informatiestroom via internet is kennis steeds toegankelijker geworden. In ieder curriculum is een onderdeel bibliotheekvaardigheden opgenomen, maar tegelijkertijd is de docent steeds vaker degene die kennis en bronnen valideert. Het voorkomen van plagiaat en de "googlificatie" van het onderwijs zijn daarbij belangrijke drijfveren. Het SHB wil graag samen met het onderwijs bijdragen aan deze uitdaging.

Onderwijs en beroepspraktijk

Het onderwijsproces vindt in het HBO plaats binnen de beroepspraktijk. Naar verwachting zal deze ontwikkeling op korte termijn versterkt worden door de aantrekkende economie en competentiegericht onderwijs en op de lange termijn door *Life Long Learning* en duaal leren. Het is niet ondenkbaar dat dit consequenties voor de bekostiging van het HBO zal hebben. Het SHB heeft de ambitie om bij deze ontwikkelingen aan te knopen door in dit speelveld meer vraaggestuurd te gaan werken.

Netwerken

Het ontwikkelen van kennisnetwerken buiten de instelling zoals bijvoorbeeld *Communities of Practice* neemt daardoor een steeds belangrijkere plaats in binnen de HBO-instellingen. Steeds vaker ook vervullen instellingen de rol van conferentieruimte of ontmoetingsplaats. Maar het netwerk-denken manifesteert zich ook in bijvoorbeeld voorzieningen voor alumni. Het SHB wil onderzoeken hoe Hogeschoolbibliotheken aan netwerkeffecten kunnen bijdragen en welke voordelen dit met zich meebrengt.

Methode

Toekomstscenario's zijn géén voorspellingen. Toekomstscenario's zijn een instrument om de toekomst te verkennen in de eerste fase van visie- en strategieontwikkeling. De scenariomethode is een aanpak om een toekomstgerichte visie te ontwikkelen. Op basis van huidige ontwikkelingen en trends worden toekomstscenario's geconstrueerd. De scenario's worden gebaseerd op drijvende krachten. Dit zijn fundamentele onzekerheden en mogelijke ontwikkelingsrichtingen die een grote impact op de toekomst van een organisatie hebben. De belangrijkste drijvende krachten worden op een assenkruis geplaatst, dat als geraamte van de scenario's dient.

Informatievergaring ten behoeve van de scenariobouw bestaat in eerste plaats uit deskresearch naar actuele publicaties over het vakgebied in het binnen- en buitenland. Om plausibele en contrasterende toekomstscenario's te maken is het noodzakelijk kennis en informatie 'van buiten naar binnen' te vergaren. Het is vooral van belang contrasterende of controversiële opvattingen en opinies in de scenariobouw te betrekken. Om die reden is het van belang een aantal interviews te houden met gezaghebbende, markante denkers over het onderwerp. Daarnaast vormen workshop en andere interactieve bijeenkomsten bij voorkeur de *input* voor scenario's.

Toekomstscenario's worden doorgaans gepresenteerd aan een brede groep professionals uit de organisatie. De scenario's bieden zicht op thema's, keuzemogelijkheden en dilemma's. De bespreking van de scenario's leveren de bouwstenen voor de strategische koers. Op basis hiervan kunnen beleidslijnen voor de toekomst worden uitgezet.

Toepassing scenariomethode bij het SHB

Half april 2006 begon het project met deskresearch. Relevante ontwikkelingen binnen het bibliotheekwezen zijn in kaart gebracht. Ook werd gekeken naar trends in het HBO en is onderzocht welke andere scenario's relevant voor het project waren. Futureconsult heeft een brede ervaring binnen het onderwijs en kon zodoende gebruik maken van eerder verzameld bronmateriaal voor de achtergronden. Vervolgens werd een serie diepte-interviews gehouden met experts binnen en buiten het vakgebied. Verslagen van de interviews met de respondenten die toestemming gaven voor publicatie zijn opgenomen in dit verslag.

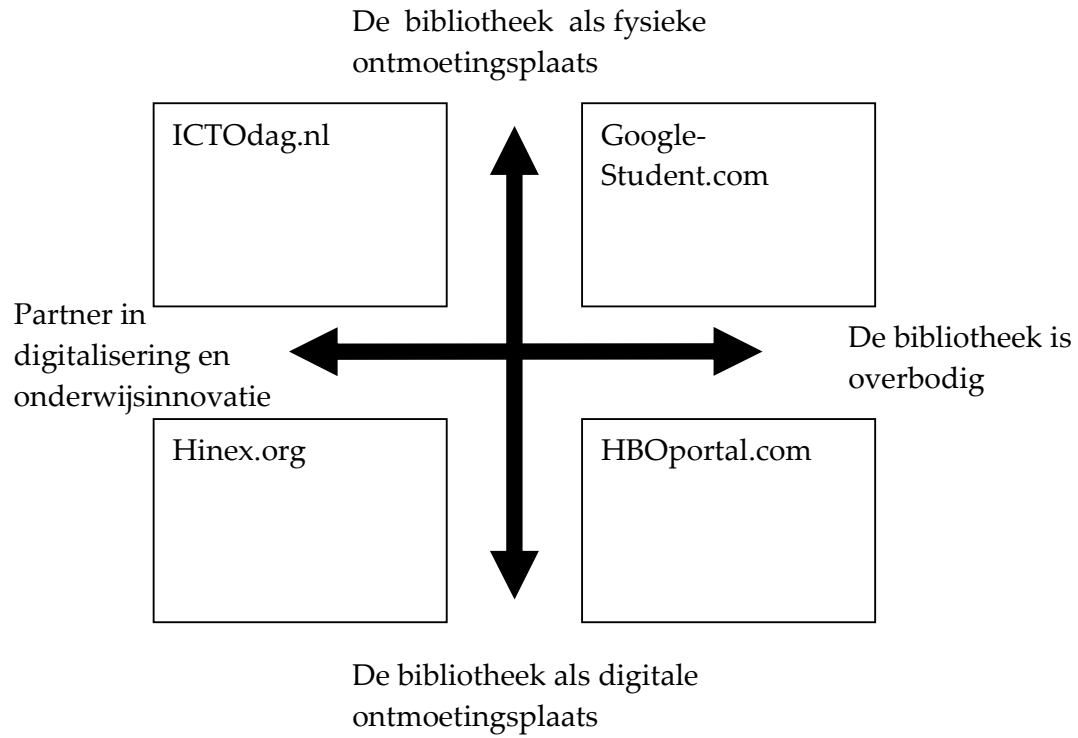
Een derde middel was een kwalitatief onderzoek dat was uitgezet onder 81 studenten van bij het SHB aangesloten hogescholen. Deze door medewerkers van de bibliotheken afgenomen interviews werden geanalyseerd met behulp van de metaplanmethode. Soortgelijke antwoorden werden op inhoudelijke kwaliteiten geclusterd. Antwoorden die geïndexeerd konden worden, zijn verwerkt in grafieken en tabellen.

De tweede fase begon bij het bepalen van de contouren van de SHB-scenario's. Door middel van een workshop, gehouden op 10 mei, werd input vergaard. Tijdens een interactieve workshop hebben stakeholders en vertegenwoordigers van bibliotheken, evenals medewerkers en docenten, impact en onvoorspelbaarheid van fundamentele onzekerheden in kaart gebracht.

De derde fase had tot doel een vaststelling van het assenkruis. In een rondetafelgesprek legden de leden van het SHB het assenkruis definitief vast, zodat de scenario's door Futureconsult konden worden uitgeschreven. De scenario's werden op basis van het assenkruis en de informatie afkomstig uit de interviews, enquêtes, workshops en *desk research* geconstrueerd. De scenario's vindt u terug in het volgende hoofdstuk van dit verslag.

Tijdens een slotbijeenkomst op 16 juni 2006 werden de scenario's gepresenteerd en verkend door leden en stakeholders van het SHB.

Assenkruis

Vier toekomstscenario's

De toekomstscenario's worden ingeleid door een schema met de belangrijkste aspecten van het scenario. Daarna volgt de volledige tekst van het scenario. De eerste reacties op het scenario tijdens de bespreking op 16 juni 2006 zijn aan het eind van elk scenario weergegeven.

ICTOdag.nl

- Bibliotheek als fysieke ontmoetingsplaats
- Bibliotheek is partner in digitalisering en onderwijsinnovatie
- Spil in onderwijsproces
- Zichtbare en herkenbare multimediathecaris
- Rijke leeromgeving
- Geprofessionaliseerde hogescholen
- Sterke landelijke samenwerking met HBO-raad en SURF

HBO in 2016:

- Binaire stelsel duidelijker afgebakend
- Lectoraten grotendeels gesaneerd
- Onderwijsvernieuwing vanwege strenge kwaliteitseisen

Student in 2016:

- Kennisbehoefte, opwaarts mobiel
- Populatie heterogener; meer allochtoon, meer instroom via MBO, meer deeltijd

Bibliotheken in 2016:

- Zichtbaar fysiek uiterlijk: rijke leeromgevingen
- Ondersteuning Communities of Practice en onderwijsontwikkeling
- Actieve deelname aan onderwijsproces

SHB in 2016:

- Federatieve structuur
- Standaarden voor repositories en licentiebeheer
- Goede contacten met SURF

Bibliothecaris in 2016:

- Multimediathecaris

“EHB-ICTO”

Scenario 1: ICTOdag.nl

Het is net over negenen, maandagochtend 6 juni 2016. Vandaag wordt het een drukke dag op de mediatheek van de Haagse Hogeschool. Vandaag is de tweejaarlijkse terugkomdag voor docenten, de zogeheten ICTO-dag. Door middel van workshops, seminars en teach ins worden de docenten bijgespijkerd op het gebied van nieuwe virtuele toepassingen, informatievaardigheden en onderwijsinnovatie. Docenten presenteren nieuwe onderwijsvormen, professionals vertellen over nieuwe competenties en mediathecarissen en informatiespecialisten van de mediatheek geven updates over zoektoepassingen.

In het mediacafé verzamelen zich langzaam groepjes mensen. Jelle de Boer, juridisch medewerker bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en voormalige Koninkrijksrelaties, loopt wat onwennig rond in de koffiedrinkende menigte. Tenslotte herkent hij een oude studiegenoot: David Angenent. David werkt tegenwoordig als docent bij de opleiding HBO-recht. Ze maken een praatje. David blijkt zich speciaal te hebben aangemeld voor de workshop van Jelle. Die gaat over het gebruik van digitale archieven bij governance simulation software, zodat studenten kunnen "na-regeren". David is wat zenuwachtig: hij geeft zelf ook een korte presentatie over de nieuwe stageconnector die hij samen met mediathecaris Jan Boon heeft ontwikkeld.

Duidelijke verhoudingen in het Hoger Onderwijs

Ook in 2016 is het hoger beroepsonderwijs nog onderdeel van het binaire stelsel van wetenschappelijk en beroepsonderwijs in Nederland. Maar de afbakening tussen de verschillende vormen van hoger onderwijs is scherper geworden. Het onderzoek is voorbehouden aan de wetenschap en in het HBO ligt de nadruk op het ontwikkelen van geavanceerde, hoogwaardige onderwijsvormen die aansluiten bij de maatschappelijke en economische eisen. Een leven lang leren en aansluiting bij de beroepspraktijk staan daarbij centraal.

De invoering van lectoraten in het HBO aan het begin van de 21e eeuw bleek op termijn problematischer dan aanvankelijk werd gedacht. Het onderzoek leverde niet de beloofde resultaten op voor het primaire proces. Het grootste probleem was dat het onderzoek van kenniskringen moeilijk te implementeren bleek in het competentiegericht beroepsonderwijs. Het bedrijfsleven was wel te spreken over het praktijkgerichte onderzoek, maar wilde er niet voor betalen. Ook de weerstand in academische kringen tegen onderzoek in het HBO bleef een politiek gevoelig probleem. Een groot deel van de lectoraten werd gesaneerd.

Communities of Practice, samenwerkingsverbanden tussen beroepspraktijk en onderwijs, bleken daarentegen zeer effectief. De hogescholen zijn verder geprofessionaliseerd. Alle zeilen zijn bijgezet om het onderwijs up to date en toegespitst op de beroepspraktijk te

maken. Door de Communities of Practice hebben HBO-opleidingen permanent zicht op de beroepspraktijk.

De NVAO heeft de nadruk op kwaliteit gelegd in het accreditatiekader voor het HBO. Vooral op de kwaliteit van docenten was het een en ander aan te merken. Docenten gebruikten hun scholingbudget vaak om de eigen mobiliteit op de arbeidsmarkt en de persoonlijke ontwikkeling te bevorderen, waardoor een aantal broodnodige basisvaardigheden, zoals informatievaardigheden, achterbleef. Een tweejaarlijkse verplichte bijscholing voor docenten op het gebied van virtuele informatievaardigheden werd daarom in het accreditatiebeleid vanaf 2009 opgenomen.

Aanvankelijk was er een jubelstemming over de mogelijkheden op het gebied van ICT. Maar de praktische organisatie van ICT in het onderwijs bleek niet altijd over rozen te gaan. Het uitbesteden van ICTO aan een centrale dienst leverde meer bureaucratie en overhead op, maar de ontwikkeling van ICTO op opleidingsniveau bleek meer dan eens tegen te vallen.

De mediathecaris komt uit zijn hok

Het samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken doopte zich in 2009 om tot Samenwerkingsverband HogeschoolMultimediatheken (SHM). Het SHM heeft slim ingespeeld op de problematiek en de multimediatheken zijn zich steeds meer gaan opstellen als partners van de onderwijsontwikkeling, met name op het gebied van ICTO en het faciliteren van de Communities of Practice, ondermeer door het verzorgen en updaten van digitale handbibliotheken.

Het actief opzoeken van opleidingen en docenten was een eerste stap in die richting. Cruciaal daarbij is het leveren van gewenste expertise en kennis op het juiste moment. Voor de docenten is dat vooral op het moment van ontwikkeling en toetsing, voor studenten met name op het moment van verwerking en presentatie van informatie.

Door docenten op te leiden tot vakreferenten is de bijdrage aan onderwijsontwikkeling door de multimediathecarissen toegenomen. Maar communicatievormen zoals voice-over IP en video conferencing worden dankzij de inbreng van multimediathecarissen benut. Dit vergroot de efficiency in het onderwijsproces.

Activiteiten in groepsverband zoals projectgroepen en de *Communities of Practice* hebben de behoefte aan een fysieke ontmoetingsplek binnen de instelling vergroot. Bibliotheken zagen al sinds lange tijd het aantal bezoeken aan de mediatheekruimtes gestaag stijgen. Door hun ruimtes te diversificeren in de vorm van rijke leeromgevingen en door openingstijden te verruimen worden zij langzamerhand de spil van het onderwijsproces. Hierdoor zijn klaslokalen verdongen door de rijke leeromgeving.

Zo komt steeds meer zicht op informatiebehoeften en leemten in de kennis en vaardigheden van student en docent. Door de succesvolle samenwerking met SURF kwam standaardisering van onderwijsrepositories in zicht. Het samenwerkingverband ging vervolgens over op het bundelen ervan in de vorm van up to date domeinencollecties. Op landelijk niveau was een tijd gewerkt aan digitale collecties, maar wordt nu van feed back uit zowel het onderwijs als de beroepspraktijk voorzien door landelijke werkgroepen van professionals, docenten, mediathecarissen en onderwijskundigen.

Een nieuw probleem ontstond, namelijk het ontsluiten van die collectie. Zoektoepassingen zoals aquabrowser libraries en search engines zijn al lange tijd voorhanden, maar de voorkeur gaat uit naar een centrale zoekmachine specifiek voor onderwijsrepositories.

De nieuwe omgeving van de multimediathecaris

Waar de universiteitsbibliotheken zich sterk profileren op het gebied van digitalisering door middel van samenwerking met bibliotheken van internationale topinstituten, zijn de HBO-bibliotheken op nationaal niveau aan het convergeren. Door de nationale HBO-kennisinfrastructuur ontstaat ruimte voor verdere kwaliteitsimpulsen voor HBO-multimediatheken. Daarmee wordt ook langzamerhand een handen en voeten gegeven aan het vak van multimediathecaris. Het beroepsprofiel ontwikkelt zich verder tot een actieve participant bij inhoudelijke vraagstukken van het hoger beroepsonderwijs, zoals ondermeer de instroom van nieuwe groepen studenten.

De HBO's hebben een heterogene populatie. Doorstroom vanuit het MBO is in de jaren 2000 op gang gekomen. Daarnaast zijn nieuwe studenten gekomen uit de nieuwe lidstaten van de EU en uit de rest van Europa, maar ook uit Azië. Het percentage allochtonen in het HBO is met 60 % gestegen ten opzichte van 2000. Het blijft een moeilijke opgave om deze groepen goed in het onderwijs te laten functioneren, maar deze ambitie geeft het HBO nog altijd veel maatschappelijk vertrouwen.

Universiteiten zijn sterk gaan internationaliseren, maar zij hebben veel minder (Nederlandse) allochtonen aangetrokken. Universitaire opleidingen hebben daardoor onverminderd aanzien, maar worden door de HBO-student in toenemende mate als weinig flexibel en vooral duur gezien.

Ook taalbarrières en culturele tegenstellingen worden geslecht door activiteiten en voorzieningen in de mediatheek. De multimediathecaris heeft in de geglobaliseerde samenleving een toenemende verantwoordelijkheid gekregen het kennisdiscours in andere delen van de wereld te volgen.

Het bedrijfsleven is steeds meer gericht op het aanhalen van betrekkingen met het hoger beroepsonderwijs, omdat men daar ook daadwerkelijk het idee heeft aan de inhoud van het onderwijs een zinvolle bijdrage te geven. Deze bijdrage ligt vooral op het leveren van input

voor de ontwikkeling van specifieke competenties ter voorbereiding op de professionalisering van studenten. De professionalisering vindt in het beroepenveld zelf plaats en voor inhoudelijke specialisatie doet men vaak op latere leeftijd een master. Dat gebeurt bij voorkeur aan de universiteit.

Het loopt tegen het einde van de dag. De ICTO-dag zit er nagenoeg op. Het is wel een beetje een zootje in de anders altijd zo ordentelijke leeromgeving. Lege bekertjes, stoelen en tafels, jassen en tassen... David en Jelle lopen naar de hal waar drankjes gereed staan voor de borrel. Jelle wordt tenslotte uitgenodigd om lid te worden van de Community of Practice van David. De goede, oude hoofdmediathecaris houdt nog even een praatje. Daarna worden de borrelhapjes rondgedeeld. Iedereen kan er weer een jaar tegenaan!

Eerste reacties op scenario ICTOdag.nl

Dit scenario spreekt de mensen die het gelezen hebben erg aan. Wel wordt aangekaart dat het succes van de positieve elementen in het scenario afhankelijk is van de relatie tussen HBO en universiteit.

In dit scenario is nog een duidelijke rol voor de bibliotheek. De bibliotheek staat in het middelpunt van vraag naar en aanbod van informatie. Deze rol moet de hogeschoolbibliotheek koesteren en voortzetten. Deze rol moet zich niet alleen uiten naar docent en student, maar ook naar de buitenwereld (bijvoorbeeld het bedrijfsleven).

Een bedreiging in scenario Ictodag.nl ligt op het terrein van de verhouding HBO-universiteit. De rollen van de bibliotheek in de HBO-instelling als beschreven in dit scenario zijn afhankelijk van deze relatie. Het verschil tussen HBO en WO is een onontkoombaar spanningsveld dat nu geldt, maar dit zal ook in de toekomst een grote rol blijven spelen.

GoogleStudent.com

- Bibliotheek als fysieke ontmoetingsplaats
- Bibliotheek is overbodig
- Sterke focus op faciliteren van zelfwerkzaamheid
- De bibliothecaris is een *facility manager*
- Grand café
- Veel marktwerking in het HBO
- SHB is opgegaan in de HBO-raad

HBO in 2016:

- Zwak toezicht, gericht op randvoorwaarden studeerbaarheid
- Onderlinge concurrentie instellingen
- Hoppen en shoppen

Student in 2016:

- Zelfredzaam
- Individualistisch
- Zappiens
- Luxebeest

Bibliotheken in 2016:

- GoogleStudent heeft informatievoorziening overgenomen
- Diversiteit aan voorzieningen
- Grand café
- Visitekaartje van instelling

SHB in 2016:

- Geen licenties meer
- Overgenomen door HBO-raad
- Onmogelijk om snelle ontwikkelingen bij te benen

Bibliothecaris in 2016:

- Facility Manager (horeca)
- Klantvriendelijkheid
- Printfaciliteiten

Scenario 2: GoogleStudent.com

Achmed El Yahyaoui loopt de reusachtige hal binnen. Wat enorm! Veel mooier dan zijn huidige school, het Hermann Wesselink College. Vandaag gaat hij naar de Open Dag. Zijn eindexamen HAVO zit er op en nu wil Achmed verder. Een carrière in de financiële sector lijkt hem wel wat, maar public management klinkt ook goed. Hij weet het nog niet, maar vandaag gaat hij de knoop doorhakken. Hij is nog niet binnen of hij wordt hartelijk verwelkomd door een studente, Saskia. Ze lacht hem vriendelijk toe en heeft voor Achmed de uitstraling van een bankemployee – keurig in mantelpakje, maar te jong om een deel van een management te kunnen uitmaken. Zij zal hem als persoonlijk begeleider eens de hogeschool laten zien. Ze beginnen met een kopje koffie in de leeromgeving. “Dit is waar alles samenkomt”, zegt Saskia. “Je kunt hier studeren, maar ook met je projectgroepje afspreken. Of gewoon voor de gezelligheid wat chatten.”

Anno 2016 is de concurrentie tussen hogescholen alleen maar toegenomen. De verbeterde mobiliteit en het toenemende aantal uitwonende HBO-studenten doen de instellingen strijden om de gunst van de student.

Maatschappelijke stages en praktijkcases winnen terrein; hoe spectaculairder hoe beter. Aandacht van de media is in de concurrentieslag immers mooi meegenomen. Een geschiedenisklas van Inholland mocht de Amsterdamse Schippersgracht droogleggen en kijken wat voor oudheden te vergaren waren. Stagiairs Milieukunde uit Utrecht mochten een week met Greenpeace mee op de speedboot om de vervuilende schepensloperijen in Zuid-India een halt toe te roepen. KMA-studenten schaarden zich onder de rijen van 'ICRIS'; een internationale crisissimulatie van een Chinese kernwapenaanval in Brussel. Steeds meer worden ook in de architectuur van hogescholen kenmerken geplaatst om de student vanaf het eerste moment te boeien. Rijke leeromgevingen en verleidelijke studielandschappen vormden de aanlooproute naar massale, op ICT toegespitste ruimtes.

Studenten zijn zelfredzaam en gaan niet langer meer naar de dichtstbijzijnde hogeschool in de regio, maar zijn prima bereid op meerdere instellingen studieonderdelen te volgen. Lectoren en docenten maken overuren om te overleven in het 'publish or perish'-klimaat binnen de geprivatiseerde hogescholen. Met name nu studies zijn opgeknipt in bachelors, masters, minors, majors en stages is het een onderling gevecht om ieder semester. De student 'hopt en shop't zijn studie bij elkaar en het is voor een instelling in 2016 de kunst zelf de 'shop' te worden.

Hoe het allemaal zo was gekomen

Meerdere factoren leidden tot deze ontwikkelingen. Onder staatssecretaris Rutte werd destijds veel meer zelfstandigheid en competitieve instelling van het HO geëist. Dit werd maar mondjesmaat teruggedraaid door de linkse kabinetten Bos I en II. Studenten gingen daarnaast niet langer meer naar de dichtstbijzijnde hogeschool, maar zijn bereid er twee of

drie verderop te gaan zitten. Het overal vakken en stages volgen wordt door de afstemming van Hogeschool en Universiteit nog bevorderd. Hogeschoolstudenten volgen vakken op universiteiten en vice versa. Zeker gezien de prijsverschillen die onder Rutte hun intrede deden kon twintig kilometer langer trainen een verschil van duizend euro per jaar maken. Daarnaast woonde de HBO-student steeds vaker uit huis. Was de hogeschoolstudent van de vorige eeuw er een van forensen en spitsuur, de 21e-eeuwse hogeschoolstudent woont steeds vaker in de contreien waar hij of zij studeert. Een vierde reden was de curriculumfragmentarisering in het Hoger Onderwijs. Het hoger beroepsonderwijs wordt gekenmerkt door de hop & shopcultuur.

In de architectuur van hogescholen wordt vaak een ruime ontvangsthall geplaatst om de student vanaf het eerste moment te boeien. De hall dient als visitekaartje voor toekomstige studenten, bezoekers en vertegenwoordigers van het beroepenveld. In de strijd om de student wordt ook intensief gewerkt aan het beschikbare computerfaciliteiten. In een vernietigende benchmarking uit 2011 van Elsevier in samenwerking met het ISO concludeerden beiden dat het aan het aantal computers danig schortte om de HBO-student te laten doorstromen. De reactie van de instellingen bij monde van de branchevereniging HBO-raad dat de student ook thuis zijn computer kon gebruiken, werd door het ISO-artikel pootje gehaakt door de stelling dat het niet aan de student is zijn eigen studieklimaat te scheppen – zeker niet voor de steeds grotere bedragen die de student al aan de hogescholen betaalt. De accreditatieorganisatie NVAO paste naar aanleiding van een rechtzaak die studenten vervolgens hadden aangespannen tegen een hogeschool haar beoordelingskader aan in het voordeel van de vraag van de student. Voortaan speelde de computerfaciliteiten een rol bij de instellingsaccreditatie, “omdat het onderdeel is van dat wat de student mag verwachten van een instelling ten behoeve van zijn studievoortgang.”

Gastvrijheid en comfort

Naar aanleiding van het gebrek aan computerfaciliteiten worden in de meest recent gebouwde instellingen gelikte en aantrekkelijke computerruimtes gebouwd. Aan de rand van deze ruimtes staat vaak het restant aan boeken uit het vorige millennium nog ter beschikking van de student – maar niemand die er nog naar omkijkt. Kennis is alomtegenwoordig en allang geen heilig huisje meer en daarmee is de bibliotheek als voorziening overbodig geworden. In het HBO was de praktijk toch altijd al relevanter dan theoretische en gevalideerde kennis, maar door de elektronische informatierevolutie en allerlei mogelijkheden om zelf informatie op te slaan, te selecteren en te beheren. De computer vormt in deze ruimte de enige brug naar kennis. De computers zijn ingelogd op ieder digitaal archief van Nederlandse media, stichtingen en het beroepenveld. Voor de ‘wisselstudent’ die zowel op de universiteit als op de hogeschool werkt is de computer tevens een brug naar de universiteit: vanaf zijn computerplek kan hij zowel zijn hogeschool- als universitaire opdrachten uitvoeren.

Het programma GoogleStudent heeft als opvolger van GoogleScholar de slag gewonnen van de zoekcatalogi. Slechts een kleine zoekapplicatie helpt als de student zich een keer voor de aardigheid een weg wil banen door de kasten aan de rand van de zaal.

In de werk/stiltezone is het enige geluid dat men hoort het tikken van computertoetsen. Dit beeld staat in een schril contrast met de drukte in de koffie, print-en overlegzone. Hier vullen een stuk of honderd tafels de ruimte. Sommige studenten overleggen – te zien aan de printjes op hun tafels - terwijl andere studenten weer duidelijk voor de gezelligheid aan de koffiebar hangen. Een derde groep studenten hangt met getrokken creditcard bij de printbalie om de rechten over een uitgeprint artikel, boek of reader te betalen.

De nieuwe profilering en de veranderde inrichting van de hogescholen heeft voor veel werknemers in het HBO geleid tot een ander functieprofiel. Ondanks massale protesten hiertegen op het Binnenhof in 2014 kennen veel medewerkers hun oude functie niet meer terug. De in het Studiehuis gekweekte zelfwerkzaamheid van de 'internetgeneratie' leidde tot steeds minder behoefte aan begeleiding en ondersteuning.

De man of vrouw die voorheen bekend stond als bibliothecaris is nu aan de slag als host of hostess. Sommige instellingen durfden het niet aan om zijn/haar functie geheel los te laten en zodoende is hij of zij terug te vinden bij de ICT en/of printhelpdesk, maar anderen tot facilitair manager of als barman achter de koffiebalie omgeschoold.

Onderhuidse onvrede

Het is duidelijk dat de gang van zaken van de afgelopen tien jaar niet iedereen is bevallen. Ook voormalige bibliotheek-medewerkers hebben weinig op met hun nieuwe functie(s). Sommigen ervaren hun demotie als een regelrechte vernedering. Vanaf hun nieuwe werkplek kijken zij argwanend naar het toenemend gebrek aan validering van kennis.

Hoe de student aan zijn informatie komt doet lijkt niet meer ter zake te doen, als de docent maar kan bepalen of er daadwerkelijk een goed artikel ligt. Door middel van het computerprogramma Ephorus 8.2 controleert de docent makkelijk of er geplagieerd is. Ephorus levert weliswaar ieder jaar nieuwe plagiaatscanners die naar eigen zeggen 80% van plagiaatgefallen kunnen elimineren, toch kunnen zij niet oproeien tegen de stroom aan informatie op het internet.

Docenten hebben hun eigen manier gevonden om validering te omzeilen. In plaats van elke keer zich met valideringscontrole bezig te moeten houden kiest de lector voor extra opdrachten. Zoals een docent uit Utrecht het verwoordde in een reactie op een artikel van staatssecretaris van onderwijs Wim Veen: "Heeft de 21e eeuwse student 'gemakkelijker' methodes gevonden om zijn opdrachten af te maken? Goed voor hem, maar dan krijgt hij net zoveel opdrachten totdat hij evenveel tijd kwijt is aan zijn werk als toen ik in 1996 naar het HBO ging."

Andere docenten sturen studenten ter compensatie het beroepenveld in voor snuffel- en/of werkstages. Zo leren studenten misschien minder met behulp van traditionele valide kennis, maar krijgen zij een veel bredere oriëntatie mee om het beroepenveld te betreden.

Ook op de fondsenwerving die na de privatisering in zwang is gekomen is veel kritiek. Aziatische studenten wordt een vijfvoud van het toch al buitensporige Nederlandse collegegeld gevraagd. De hogescholen wordt daarom wel eens 'neokolonialisme' verweten. In de concurrentiestrijd tussen hogescholen functioneert alleen internet nog als middel voor kennisdeling.

Vroeger stond het Samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken garant voor een streven naar valide kennisdeling, maar door de veranderde strategie van de HBO-instellingen heeft ook het SHB de geest gegeven. De HBO-raad nam de restanten graag onder haar hoede, maar nam haar doelstellingen op het gebied van standaardisering niet over. De individuele, competitieve koers van de HBO-instellingen heeft geleid tot een wildgroei aan standaarden. Aan standaarden voor repositories wordt nog wel gewerkt, maar op academisch niveau en traag. HBO-instellingen wachten dit proces af, maar hebben in de tussentijd hun handen vol aan de concurrentieslag.

"Beroepsonderwijs voor beroep"

Zo hebben de hogescholen in 2015 de prioriteiten herschikt. HBO-instellingen zijn marketeers van het eigen profiel ten gunste van studenten geworden. Daarna staat het contact met de beroepspraktijk voorop. Helemaal achteraan is de kennis gekomen. Als een lector een waardevol onderscheid kan maken om meer 'marktaandeel' in het HO te veroveren - dat wil vaak zeggen: hoe vaak haalt hij of zij de nationale of regionale media? - dan is de lector van zijn of haar positie verzekerd. Maar veel lectoren hebben al plaats moeten maken voor reputation managers, quality managers, media consultants of account managers.

Om met Minister van OCW Aboutaleb te spreken: "Wetenschappelijk Onderwijs voor Wetenschap, Beroepsonderwijs voor Beroep". Onder dit mom doen validering en kennis er steeds minder toe in het HBO. Maar daar staat tegenover dat de steeds zelfredzamer hogeschoolstudent er zelf voor zorgt bij te blijven in internetvaardigheden en in staat is te leren van zijn praktijkervaringen.

Achmed El Yahyaoui vindt de zogenaamde verminderde kennisgerichtheid van de HES geen enkel probleem. Met de HES, zo heeft hij vandaag geleerd, zal hij genoeg kanten opkunnen. Hij hoeft al dat wetenschappelijke niet zo nodig. Anders was hij toch gewoon naar de universiteit gegaan?

Eerste reacties op het scenario GoogleStudent.com

Een grandcafé-achtige setting spreekt de lezers aan en behoort tot de mogelijkheden. De afwezigheid van een locatie waar kennismanagement samenkomt wordt niet waarschijnlijk geacht. Ook de vraag hoe computers gebruikt zullen worden wordt in twijfel getrokken door de lezers.

Enerzijds speelt de vraag of de met een *I-Pod* en *laptop* uitgeruste student nog wel in een ruimte als de in het scenario gepresenteerde hal terug te vinden is. Anderzijds zou dit wel kunnen vanwege de in het debat door het ISO aangeroerde vraag naar werkplekken binnen de bibliotheken vanwege de sfeer van discipline.

Sommige lezers zien goede mogelijkheden voor een zaal met studieplekken met geïntegreerde koffieruimte en machinerie voor printen. Het is maar de vraag of de student in dit scenario zo zelfwerkzaam is. Sommige studenten geven te kennen van het Studiehuis minder zelfwerkzaamheid te hebben meegekregen dan waarop door het onderwijsveld ingezet was. De functie van de bibliothecaris is volgens de lezers in dit scenario gerelateerd aan de flexibiliteit van de arbeidsmarkt.

HBOportal.com

- Bibliotheek als digitale ontmoetingsplaats
- Bibliotheek is overbodig
- Webportal gericht op kennis
- Commerciële digitale bibliotheekdiensten
- Gericht op beroepenveld en competenties
- Geprivatiseerd hoger onderwijs
- SHB is een bedrijf geworden

HBO in 2016:

- Digitalisering van het onderwijs
- Krapte op de arbeidsmarkt
- Veel verbanden met het beroepenveld
- Geprivatiseerd HBO

Student in 2016:

- Hongerig
- Consument
- Ongeduldig

Bibliotheek in 2016:

- Bestaat niet meer
- Afgestoten door instellingen
- Commerciële flash portal
- Abonnement op HBOportal

SHB in 2016:

- Bedrijf geworden
- Commerciële kennisleverancier
- Makelaar in licenties
- Alumninetwerk
- Studentenwinkel

Bibliotheccaris in 2016:

- Makelaar in kennis
- ICT-professional
- Dealer in ELO-producten

Scenario 3: HBOportal.com

Henk Toxopeus kijkt nog een keer weemoedig in het rond, terwijl hij voor de laatste keer door de lege bibliotheekruimte van de Hanzehogeschool in Groningen wandelt. In zijn tas zitten de laatste spullen die nog op zijn bureau stonden: een vulpen, een boekenlegger en een fotolijstje. Vorige week is de boel al leeggehaald. Twee weken lang hebben de boekenkasten en boeken te koop gestaan in de aula, maar nu is het dan echt voorbij. Morgen komen de verhuizers. De overgebleven boekenkasten en boeken gaan naar het depot van De Slegte in Flevoland. Het papieren archief gaat naar de Koninklijke Bibliotheek. Vanaf morgen is er alleen nog een helpdesk waar studenten terecht kunnen met problemen met de verbinding, hun defecte E-book of laptop.

Het digitale tijdperk zet door

In 2016 is de mediatheek uit het grootste deel van de HBO-instellingen verdwenen, zoals wel meer zaken die in het eerste decennium van de 21e eeuw nog te vinden waren in de instellingen. Vrijgekomen ruimtes van bibliotheken en mediatheken worden grotendeels hergebruikt als computerlokaal of conferentieruimte. Door de vergrijzing en de economische hoogconjunctuur is er een grote vraag vanuit het beroepenveld naar jonge hoogopgeleiden. De arbeidsmarkt is krap en daardoor is het beroepsonderwijs fysiek steeds meer buiten de instelling gaan plaatsvinden. Ook het MKB heeft zich als een "lerende kennissector" ontwikkeld. De nieuwe generaties studenten leren op een heel andere manier dan voor het digitale tijdperk. Zodra de eerste echte internetgeneratie op de werkvloer terechtkwam, werd de beroepspraktijk volledig digitaal.

In weerwil van de negatieve berichtgeving over de kenniseconomie en de doorgewaande Lissabonstrategie zijn digitale kennisnetwerken structurele elementen van de Europese economie geworden. Niet alleen door de concurrentie met andere werelddelen, maar ook door de hoge olieprijs had het Europese bedrijfsleven zich zelfstandig omgevormd van exporterende productieregio naar een exporterende kennisregio.

De digitale Universiteit was eigenlijk het enige initiatief dat serieus met de digitalisering had geëxperimenteerd. Nu HBO-instellingen ondanks de inkrimping met een personeelstekort kampen en kennisdisseminatie vrijwel geheel online plaatsvindt, brengen studenten het grootste gedeelte van hun opleiding in de beroepspraktijk door in verschillende rollen en verschillende fasen van professionalisering. Contacten tussen bedrijven en kennisinstellingen zijn intensief en permanent. Online hoger beroepsonderwijs heeft er voor gezorgd dat de concurrentie onderling is toegenomen. Het wemelt van de rankings, benchmarks en ratings. Omdat de HBO's zich steeds meer op de commerciële markt zijn gaan begeven wordt het hoger beroepsonderwijs slechts nog gedeeltelijk publiek bekostigd. De hogescholen zijn geprivatiseerd onder invloed van liberalisering en het hoger beroepsonderwijs kon –in tegenstelling tot de universiteiten- zich gemakkelijker laten betalen door het bedrijfsleven.

Studeren in het digitale tijdperk

De hoger onderwijs hervormingen van 2008 schaften de studiefinanciering af. Het collegegeld werd aanzienlijk verlaagd. De hoger onderwijsinstellingen konden tegen een laag collegegeld alleen nog maar een basisbachelor aanbieden. Dit betekent dat basisvaardigheden in de eerste twee jaar van het hoger beroepsonderwijs en stagebegeleiding door HBO's tegen het publiek financierde collegegeldtarief worden verzorgd. Er zijn nog maar een paar hogescholen over. Het aantal docenten is met 50% en het aantal m2 per opleiding is met 70% teruggedrongen. De hogeschoolgebouwen zijn grotendeels omgevormd tot conferentieruimtes met allerlei faciliteiten. Sommige gebouwen worden tijdelijk of permanent verhuurd aan bedrijven.

Voor een Master aan de universiteit moet je als student een beurs bemachtigen. Anders zul je een toekomstige werkgever moeten vinden die graag in jouw professionele ontwikkeling wil investeren. Op het ogenblik is dat vanwege de hoogconjunctuur geen probleem. Instellingen zijn steeds meer onderwijs online gaan aanbieden. Brancheorganisaties en beroepsorganisaties spelen daarnaast een belangrijke rol in het hoger beroepsonderwijs. Ook zij bieden –in samenwerking met het HBO- online opleidingen aan.

De studentenpopulatie, vooral het aantal allochtonen, is gegroeid. De studenten zelf lijkt dit nauwelijks te deren. Zij willen vooral digitale nabijheid, 24 uur per dag, 7 dagen per week. Daardoor is de ontwikkeling van ubiquitous learning in het HBO verder ontwikkeld: onderwijs vindt grootschalig plaats, maar vooral op fysieke afstand. De studielandschappen en intelligente leeromgevingen hebben afgedaan, omdat de ontwikkeling en het leerproces van studenten in de beroepspraktijk veel meer resultaten en rendement opleverde. De eerste succesvolle digitale studentenvereniging Fibra Vitrea (Lat: glasvezel) werd opgericht in 2008 en heeft inmiddels meer dan 100.000 leden. Dankzij deze club zijn computerfaciliteiten op de instelling overbodig geworden, omdat studenten allemaal via hun vereniging een spotgoedkope laptop hebben die is aangesloten op een draadloos netwerk in alle studentensteden.

Studeren doe je dus overal en nergens. Het uiteindelijke succes –against all odds– van de inspanningen van de Digitale Universiteit heeft de scepsis overwonnen. Na een moeizame start is duidelijk geworden dat ICT en hoger onderwijs goed samengaan.

Naar een commerciële bibliotheek

Opleidingen aan een hogeschool of universiteit bestaan niet meer uit een vast aanbod van cursussen: je stelt zelf het curriculum vast en legt daar als student zelf verantwoording over af. Curriculumcommissies geven bovendien niet alleen docentengroepen, maar ook bedrijven een licence to operate. Het monopolie van docenten op het geven van onderwijs is daarmee op de helling komen te staan. Docenten zijn ook steeds vaker professionals die zelf ook constant bijleren in de beroepspraktijk. De commercialisering van het hoger

beroepsonderwijs zorgde er tenslotte voor dat de bibliotheken hun eigen broek op moesten gaan houden.

Aanvankelijk droegen de Hogeschoolbibliotheken zelf bij aan het teloorgaan van de bibliotheek als fysieke ontmoetingsplaats. Ze gaven online cursussen informatievaardigheden en websites bouwen en onderhouden. De belangstelling hiervoor sloot aan bij het fenomeen dat professionals en studenten steeds vaker zelf hun kennis valideren, archiveren en publiceren. De Hogeschoolbibliotheken stonden op het punt van sluiting en sanering.

De doorbraak van het E-book van Sony in het onderwijs werd zo rond 2011 definitief. Vanaf toen werd duidelijk voor bibliotheken dat nog meer fundamentele veranderingen hun dienstenaanbod zou doen verdwijnen. Tegelijkertijd maakte het E-book papierloze boekenverkoop mogelijk waarbij toch de auteursrechten werden betaald. Het SHB besloot in 2011 net op tijd dat nú ingehaakt moest worden op deze trend. Evengoed werden de plannen om de mediatheken te sluiten steeds concreter. Door bemiddeling van de HBO-raad werd ingezet op een verzelfstandiging. Als startkapitaal kreeg de site van het HBO de digitale collecties van de overgebleven bibliotheken mee. Het HBO zag in de oprichting van een commerciële portal de kans het resterend bibliotheekpersoneel onder te brengen. In Eemshaven werd een centrale server geplaatst waarin de digitale bibliotheken werden verenigd. Met een startsubsidie van het ministerie van onderwijs en een aanvulling met ICT-personeel kon HBOportal.com in 2012 van start gaan.

HBOportal.com: voor al uw specialiteiten!

Een portal voor hoger beroepsonderwijs bleek een niche. HBOportal.com is primair een commercieel bedrijf en probeert alles te slijten wat student of docent zou kunnen begeren. Toch concentreert het aanbod zich rond vakliteratuur. Het maken van op onderwijs gerichte kennisrepositories was niet goed gelukt, omdat de standaardisering maar niet wilde vlotten. De markt vulde dit gat in. De standaard voor onderwijscontent werd enerzijds E-bookfiles, anderzijds - net als in het bedrijfsleven - PDF's.

Voor ieder vakgebied brengt de site in kaart wat de top tien van meest toonaangevende recente artikelen of boeken is. De selectie is kort en bondig om het drukbezette beroepenveld direct te kunnen laten bijblijven. Daarnaast beheert de portal een zoekmachine per vakgebied. Steeds meer secundaire artikelen zijn via het archief aan te vragen. In e-bookformaat of PDF zijn deze teksten dan aan te kopen. Het digitale arsenaal in Eemshaven is met een abonnement te raadplegen. Ook relevante filmfiles, computerprogramma's en dvd's behoren tot het aanbod. Verder vindt men stages, links naar het beroepenveld, bestelmogelijkheden van het internationale topsegment aan boeken op het vakgebied, uittreksels en andere studiebehoeften

Door zich in eerste instantie te richten op Nederlandse studenten in het hoger beroepsonderwijs en door deze specifieke doelgroep goed te bedienen werden zij aantrekkelijk voor commerciële partners. De portal levert enorm veel kennis op over het proces en de ontwikkeling van hoger beroepsonderwijs die niet alleen voor de HBO-instellingen, maar ook voor een groot aantal marktpartijen zeer interessant is.

De alumni blijken goede ambassadeurs en laten hun bedrijven betalen voor de portal. Door contracten te sluiten met bedrijven over nascholing is ook voor de professional veel te halen bij de site. Niet alleen over beroepsvorming, maar ook steeds meer over lifestyle worden advertenties gepubliceerd. Voor studenten zijn er voor veel geld gesponsorde links naar modemerken, autorijscholen en de nieuwste GSM's. De alumnidelen van de portal worden door golfcursussen, wijnproeverijen, en automerken gesponsord. Verder zijn er trainingsbureaus die hun diensten aanbieden.

Hostile takeover?

Januari 2016 begonnen de onderhandelingen met the Knowledge Company, dat ook kennisnet had overgenomen. De portal werd een vertrekpunt vanaf de Kennisnet internetpagina. Dit bleek een gouden greep. De ervaring die bij het maken van de digitale collectie en de beveiliging van websites werd opgedaan, werd ingezet bij het digitaliseren van informatie voor bedrijven.

De hogescholen hadden bedongen dat bij de overname van de bibliotheken nog tenminste drie jaar fysiek zouden blijven bestaan. Die termijn is nu ten einde. De hogescholen blijven partners, maar zullen alleen nog betalen voor een contributie voor digitale voorzieningen.

Henk stapt in de auto en rijdt weg: nog drie weken helpen bij het opzetten van de helpdesk en dan mag hij met pensioen. Dat maakt het afscheid van zijn oude werkplek minder wrang. Hij is er wel aan toe. Het werd tijd.

Eerste reacties op het scenario HBOportal.com

De eerste reactie van de lezer is dat er een 'zielige' tendens in het scenario zit. Het wordt gezien als een totaal doemscenario en erg onwaarschijnlijk. Versnipperde accreditatie lijkt een onwaarschijnlijk element voor de toekomst. De teloorgang van het bibliotheekwezen in de hogescholen lijkt onwaarschijnlijk. De consumerende student wordt omschreven als niet realistisch.

Toch zijn er ook goede punten aan te wijzen. Een gezamenlijke, gedigitaliseerde bibliotheek kan een goede *asset* voor het hogeschoolbibliotheekwezen vormen. Hierbij is een digitale balie ook niet ondenkbaar en deze kan voordelen opleveren.

Hinex.org

- Bibliotheek als digitale ontmoetingsplaats
- Bibliotheek is partner in digitalisering en onderwijsinnovatie
- Informatieknooppunt en online beschikbare vakreferenten
- Gedigitaliseerd hoger beroepsonderwijs
- Gericht op standaarden voor digitale onderwijscontent
- SHB is kennisconsultancybureau geworden

HBO in 2016:

- Kenniseconomie
- Digitalisering van het HBO
- Kennisnetwerken

Student in 2016:

- E-portfolio's
- Geen student, maar gebruiker
- Leven lang leren en heterogene populatie
- Digitale assessment

SHB in 2016:

- Kennisknooppunt: netwerksite voor vakreferenties, help desk
- Ambitieuze, professionele dienstverlener
- Faciliteren van digitaal onderwijs

Bibliotheken in 2016:

- Digitale assessmentcentra
- Ondersteuning via centrale vakreferenten

Bibliothecaris in 2016:

- Kennisconsultant

Scenario 4: Hinex.org

Oktober 2016. Tweeëntwintig knalgele HydrAudi's staan naast elkaar geparkeerd op het Johanna Westerdijkplein te Den Haag. Kennisconsultant Viola Velthuis stapt die ochtend als eerste in haar Hinex waterstofauto. Geen wonder, want het is zeven uur 's ochtends en nog niet eens licht. Opdrachten in Den Helder en Utrecht staan op het programma. In Den Helder moet zij een internationaal gezelschap van marine-vakreferenten bijspijkeren met een digitale cursus. Het platform Informatievoorziening Hogescholen heeft een vergadering bij SURF in Utrecht. Een barre herfsttocht met files staat haar te wachten...

In 2016 is een bibliotheek niet langer meer een verzameling van boeken, maar een knooppunt van digitale informatie op het internet. Hogeschoolbibliotheken zijn kennisknooppunten voor beroepsonderwijs geworden. De Hogeschool Informatie Nexus voor Educatie en eXpertise beheert www.Hinex.org, de centrale informatiesite voor het hoger beroepsonderwijs.

De koppen bij elkaar

Het Samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken (SHB) besepte aan het eind van het eerste decennium van deze eeuw dat het anders moest. Bibliotheken werden steeds leger door de digitalisering van informatiebronnen en vakliteratuur. Bibliothecarissen zagen hun functie langzaam maar zeker overbodig worden. Bibliotheken dreigden vergeelde kennisburelen van een voorbij tijdperk te worden. Maar niet alleen de teloorgang van de vorm van de bibliotheek baarde de SHB zorgen. Ook zochten studenten met behulp van zoekmachines steeds vaker abominabele papers bij elkaar. Zo werd aanwezige, valide kennis in steeds mindere mate aangewend.

Het SHB wist dat haar positie als informatiekanaal voor de HBO-student de kans bood het tij te keren. Deze strategische kans lag volgens de toenmalige inzichten van de leden in een sterke samenwerking met het onderwijs. Sterke allianties met opleidingen en onderwijsorganisaties werden opgezet om voor het onderwijs een acceptabel kennisniveau te realiseren en om, zoals een strategisch adviseur had geroepen tijdens een heidag van het SHB, "de database van het leerproces te worden." Onlosmakelijk hiermee verbonden was de wens om repository-initiatieven als DARE eindelijk eens naar een hoger plan te tillen. De ideologische houding van het SHB vond meteen een brede weerklank in het onderwijswezen.

Meerjarenplannen werden gesmeed om het Hoger Beroepsonderwijs op een effectieve manier het digitale tijdperk in te trekken. Een intensieve samenwerking met SURF en de HBO-raad werd opgezet om repositories en ICT-assessment standaarden met elkaar af te stemmen. Alleen op dat niveau kon het SHB voldoende een vuist maken. De invoering van leerrechten door staatssecretaris Rutte in 2007 deed bij zowel student als instelling de vraag naar benchmarking en standaarden voor portfolio's, validering en repositories toenemen. Na

een voortvarende start informeerde ook de universitaire bibliotheken (UKB) naar aansluiting. Zo lukte het om te komen tot een effectieve, breed gedragen databank die voor alle hogescholen toegankelijk is en van standaarden voorzien waren. Dit werd de business case en het paradepaardje van de SHB: de virtuele bibliotheek.

Het SHB doopte zich in 2009 om tot Hinex. Hinex.org en haar zustersite UKB.org vormen netwerksites voor vakreferenties, hulp, chat maar vooral hoogwaardige onderwijsmethoden. Met een studentnummer of medewerker-ID is het eenvoudig inloggen. De server is berekend op de 500.000 studenten die dagelijks gebruik maken van informatie of contactmogelijkheden. Wie binnenkomt op Hinex.org vindt een state-of-the-art virtuele en digitale ontmoetingsplek. Met virtuele programmeertaal VRML, dat in 2016 standaard wordt ondersteund door Windows MMX kun je rondwaren in virtuele kamers met vakliteratuur en repositories, maar ook met simulatiespelen en assessment tools – vanaf je bureaustoel.

De opmars van HINEX: 'Hinexisering'?

Tijdens kantooruren is op Hinex.nl per opleiding een HBO-docent beschikbaar voor VOIP-respons op vragen binnen een bepaald vakgebied. Het experiment begon met het aanstellen van een team domeindeskundigen voor verwijzing in 2012, maar na enkele jaren werd per opleiding een docent beschikbaar gesteld. Deze vakreferent is verantwoordelijk voor het online beantwoorden van prangende vragen van studenten. Op de site kunnen studenten ook werken met oude toetsen, FAQ-lijsten, chatten met medestudenten en toegang krijgen tot de Japanse opvolger van Blackboard, Kakubun.

Vanzelfsprekend zijn ook digitale bestanden te gebruiken en uit te printen als beveiligde PDF's. Afhankelijk van het soort informatiebron worden bij de student printvouchers afgeboekt door SURF. SURF heeft zich ontwikkeld tot digitale uitgever en regelt voor Hinex en UKB de afwikkeling van auteursrechten.

Wetenschappelijke artikelen zijn door de standaardvorming van aard veranderd. In plaats van analytische verhalen is de wetenschap steeds meer tot primaire bronnen teruggekeerd. In sociaal-wetenschappelijke artikelen vindt men audio files van gebruikte interviews of excel files van verwerkte data. Op deze basis kan de lezer zelf direct meeredeneren. Zo wordt de gebruikte data minder, maar de nauwgezetheid en toetsbaarheid van wetenschappelijke artikelen groter.

Hinex.org heeft een hoofdkantoor met tweeëntwintig medewerkers in Den Haag. In een zijbeuk van de Haagse Hogeschool worden cursussen en workshops over de centraal ingestelde standaarden gegeven. Ook wordt hier de roostering voor de 10.000 vakreferenten ingepland. Hinex heeft een applicatie ontwikkeld die roosters voor de online help desk. Het vakreferentensysteem is populair bij docenten. Veel studentvragen worden opgevangen door het systeem, zodat de docent ongestoord door kan werken. Eens per jaar geeft Hinex een Vakreferentenfestival, waarbij kennis wordt gedeeld, shifts worden geruild en een biertje

gedronken. Maar het belangrijkste op het festival is het inspraakmoment voor de docent welke boeken online moeten staan in de digitale bibliotheek van Hinex.

Ex-bibliothecarissen worden nu vanuit Den Haag ingezet als consultants bij knelpunten in de informatievoorziening. Hun overplaatsing hield vaak de opheffing van de bibliotheken in, of andersom. Aan het hoofdkantoor zit een complex van vier fabriekshallen gevuld met de resterende bibliotheekboeken, die via Hinex.org te bestellen zijn.

De fondsen voor Hinex komen deels uit de aangesloten hogescholen, maar ook heeft het Ministerie via SURF middelen vrijgemaakt om een einde te maken aan bijvoorbeeld het gebrek aan standaarden voor onderwijsrepositories. Een platformvergadering, waarin alle hogescholen van Nederland vertegenwoordigd zijn, evenals de studentenbonden en het Ministerie van OCW, neemt eens per twee maanden besluiten. Vanwege de steeds intensiever taakstelling van de Hinex.org vinden deze bijeenkomsten met regelmaat plaats.

Tegenstribbelende instellingen

De enige factor die de voortvarende aanpak van Hinex beperkt zijn de hogeschoolinstellingen. Deze hebben problemen met het implementeren van de centraal aangestuurde informatievoorzieningen – of richtlijnen. Harmonisering is een goed initiatief, maar dan niet ten koste van de autonomie, alstublieft! Maar onder druk van de Nederlands – Vlaamse Accreditatie Organisatie zijn de hogeschoolinstellingen nog steeds de geldschieder voor Hinex. De plaatsing van examens, e-portfolio's, toetsen en assessment-eisen op Hinex.org leidt met name tot druk op de hogescholen wat betreft vorm en inhoud van examinering.

In het bepalen van de koers van hoger beroepsonderwijs spelen de consultants van Hinex een steeds grotere rol. Ook bij de ontwikkeling van ICTO en ELO's zitten Hinex en de instellingen daardoor steeds vaker op een ramkoers.

Hinex, dat als streven heeft de hogescholen volledig het digitale tijdperk in te trekken, maakt de hogeschoolgebouwen langzamerhand overbodig. Kamer voor kamer worden deze gebouwen gesloten of verhuurd. Studenten zitten steeds vaker thuis of met hun laptop in het park en laten de studie- en computerruimtes onbenut. Vooralsnog heft dit de overbezetting van computerfaciliteiten op, maar in de toekomst zal dit leiden tot overcapaciteit. Het online aanbieden van hoger beroepsonderwijs levert dan wel veel geld op, het onderhouden van een schoolgebouw wordt dankzij Hinex een steeds inefficiëntere bezigheid.

Het was een druk dagje voor Viola Velthuis. De HBO-instellingen stonden weer als kemphanen tegenover elkaar en riepen door elkaars argumentatie heen, zodra de implementatieproblemen ter sprake kwamen. Gelukkig stonden daar de welwillende vakreferenten van de marine tegenover. Zo heeft Viola toch het idee op weg te zijn naar een effectiever kennismanagement voor het HBO.

Eerste reacties op het scenario Hinex.org

Een deel van het scenario spreekt aan. Digitalisering, een zelfstandig en zelfbewust SHB dat effectieve platforms aanbiedt, het bundelen van krachten zijn factoren die verwelkomd worden. Het spanningsveld autonomie van instelling versus effectieve samenwerking komt in dit scenario duidelijk naar voren. De manier hoe in Hinex.org het HBO genesteld is in het onderwijswezen wordt gewaardeerd. Ook de functie van kennisconsultant wordt als positief ervaren. Het feit dat boeken niet langer tot de collectie behoren wordt ervaren als zeer realistisch. Een lezer herdefinieert de functie van de HB als 'ANWB naar digitale bronnen'.

Een bedreiging in dit scenario wordt gevormd door eventuele andere spelers die zich met soortgelijke functies bezighouden. Dit kunnen commerciële spelers uit de markt zijn, maar er kunnen andere HBO-afdelingen in het vaarwater komen. De tegenstelling kennisconsultant versus ICT-medewerker zou kunnen ontstaan. Een hokjesgeest kan optreden waarbij autonome eenheden in een onderlinge instelling de samenwerkingsvoordelen verzwakken. Zo treedt 'hokjesgeest' op tussen onderlinge afdelingen. Ook rijst de vraag wie de financierder in dit scenario is.

Een negatief punt aan Hinex.org is dat het studielandschap zou verdwijnen. Dit wordt onwaarschijnlijk geacht. In aanvulling zouden de lezers het *grand café* uit scenario googlestudent.com naar voren willen brengen. *Face-to-face* contact zal belangrijk blijven. Dit is afhankelijk van het individu; de leervraag zal per student verschillen in mate van socialiteit. De ervaring van een lezer is dat de studenten veranderen, maar een vraag naar zowel groepswerk als rustplek niet is verdwenen in dertig jaar. WIFI maakt het mogelijk deze functies naar behoeven te plaatsen. Een 'sociodigicomcafe' zou kunnen worden ontworpen waarbij de restfuncties van de bibliotheek worden opgenomen die niet te digitaliseren zijn.

Onrealistisch lijkt het systeem van vakreferenten. Toch worden door sommige lezers voordelen aangedragen van een dergelijk systeem. Of een informatiespecialist nu een docent of een bibliothecaris is maakt niet uit, een vraagbaak is een goed idee. Zeker nu onderwijs en bibliotheek steeds meer overlappen behoort dit tot de mogelijkheden. Papier gaat eruit en de digitale werkplekken zullen toenemen. De student zal losser komen te staan van de instelling. Het bezwaar hiertegen is het gebrek aan ontmoetingsplek. De bibliotheek heeft een voorsprong op informatievoorziening binnen het HBO. De ICT-dienst kan hierbij in de wielen rijden. Er moet een duidelijke grens *content* – applicaties komen.

Schema belangrijkste ontwikkelingen per scenario

	ICTO-dag	GoogleStudent	HBOportal.com	Hinex.org
Drijvende kracht 1	Fysieke Ontmoetingsplaats	Fysieke Ontmoetingsplaats	Digitale Ontmoetingsplaats	Digitale Ontmoetingsplaats
Drijvende kracht 2	Partner in digitalisering in innovatie	Overbodig	Overbodig	Partner in digitalisering in innovatie
Uiterlijke vorm Bibliotheek	Zichtbaar, fysiek	Grand-café, studiewerkplek met stilte, groepswork,	Site met alumninetwerk, online studentenwinkel, digitale bibliotheek tegen betaling	Netwerksite voor vakreferenties, hulp, chat, literatuur
Innerlijke vorm Bibliotheek	Rijke leeromgeving	Basaal, flamboyant	Commercieel, beroepenveld-gericht	Ambitieuus
Taak Bibliotheek	Inspelen op onderwijs- vernieuwing, spil in proces	Facilitering, zelfwerkzaamheid	Aanbod Stages, kennis, loopbaan, evt bijlessen	faciliteren (ruimtes), vraag, onderwijs- innovatie, digitale assessment,
Wat valt te halen in de bibliotheek	Relevante info cursus en onderwijsproces	Kletsen, koffie, stilte	e-book- programma's en 'oude' downloads, stages, loopbanen, digitaal arsenaal waarvoor derden betalen en de HS'en abonneren	Chatten met studenten en docenten/ vakreferenten, alumni, faqlijsten,
Rol digitaliteit	Zoekmachine voor docent en student	Boeken zijn randversiering, Google Scholar heeft gewonnen	E-book	blackboard, ICTO, weblog docenten
Waar staat de bibliotheek	Iets centraler dan nu ivm onderwijsrol	Centraal in gebouw	SHB – hoofdkantoor in Utrecht	Vakreferenten thuis en giga-server in Eemshaven

	ICTO-dag	GoogleStudent	HBOportal.com	Hinex.org
Hogescholen	Geprofessionaliseerd	Privé, op comfort/voorzieningen/gemak gericht	Geprivatiseerd, commercieel, duur	Constant
Verhouding HO/WO	Binair onderscheid maar wel kolomverkeer met ook vmbo	Alliantie, fusie, hoppen en shoppen	Leverd aan iedereen die wil	Driehoek SHB, UKB en HBO-raad
Rol Europa	Strong europe	liberalisering	Transatlantische verkoop, ook in engels en chinees: alles dat verkoopt	Laag
Rol SURF	Combinator HO/WO	-	Neemt SHB over	Financiën
Rol NVAO	Kwaliteitseisen	Zwak toezicht op inhoud	zwak	Groot, maar SHB beknipt
Doel bibliotheek	Juiste info op juiste moment aan onderwijs leveren	Comfort	Geld maken	Opleiding, standaardisering ICTO en onderwijs
Rol Virtual Reality	-	Gaming als vermaak	Als het werkt, verkoopt men het	Groot op de site als virtuele bibliotheek
Repositories	Digitaal	Weinig, wirwar	Non-existent	SHB bemoeit zich ermee
Competentie-gerichtheid	Minder	Zelfwerkzaamheid	Groot	Groot
Beroepsveld	Partnerschappen	Docenten	groot	secundair
Kennisdeling	Europees	Moeilijk, google prevaleert	Commercieel	Extreem hoog
ELO	ICTOdag	Afhankelijk van instelling	Als het werkt verkoopt men het	Is functie van de bibliothecaris, ook actieve rol onderwijsproces, e-portfolio

	ICTO-dag	GoogleStudent	HBOportal.com	Hinex.org
Coaching / SLB	Zoekhulp	Docent	Commerciële diensten, adverteerders, uittreksels	Online assessment-centra, informatie-vaardigheden,
Authenticatie & validering	Bibliotheek helpt, cursussen validering aan student en docent	Docent	Geen of docent	SHB bemoeit zich ermee
Bibliothe-caris	Herkenbare, traditionele bibliothecaris	Facilitair manager Barman	ICT-professional	Kennisconsultant
Houdt zich bezig met	Ontsluiten andere talen, ordenen, uitprinten, informatiegids, cursussen	Licenties (licentieboer)	Flash portal, 100 % back office, bouwstenen, systeemkennis,	onderzoeksvaardigheden, access regelen, faciliteren van publicaties instelling
IT-infrastructuur	Landelijk, in dienst van zoeken, tips en validatie-eisen vermeld op sites	Genoeg computers en voorzieningen	Kennisportal ten dienste van product	Groot
Organisatie SHB	geavanceerd	Opgegaan in HBO-raad	bedrijf	Driehoek SHB-UKB-HBOraad
SHB-HBO-raad	Succesvolle samenwerking	SHB opgegaan in HBO-raad	Losgekoppeld	Driehoek SHB-SUB-HBOraad
Standaarden	SHB als zelfbewust bouwer van standaarden voor ICTO	verschillend	Markt, e-book	ELO, e-portfolio, ICT-assessments

	ICTO-dag	GoogleStudent	HBOportal.com	Hinex.org
Licenties	SURF	zelf	zelf	SURF: digitaal uitgever
Metafoor drankje	Goede,oude wijn	Pilsje	Breezer	Cocktail
Student	Kennisbehoeftigen mbo-doorstroom	Individuen die zich moeten redden	Student centraal → digibieb, modules	Thuis, doelgroep is herkenbaar
Populatie	Europeser, relatief meer allochtonen	Lokaal	-	Gebruikers
Leren	-	-	Zelfredzaam, ICT	Interactief met ICT

Bijlage I: Interviews

Dr. Bert Mulder (lector informatie, techniek en samenleving aan de Haagse Hogeschool)

De informatiesamenleving

Bert Mulder is lector Informatie, Techniek en Samenleving aan de Haagse Hogeschool. Daarnaast heeft hij het bedrijf De Informatiewerkplaats opgericht. Hiervoor werkte hij ondermeer als informatieadviseur bij de Tweede Kamer.

Het lectoraat ITS heeft tot doel het toepassen van informatietechnologie in de samenleving. Met name in de sectoren van de zorg, de cultuur, veiligheid en de lokale overheid is hier nog veel te ontwikkelen. Het lectoraat en de Informatiewerkplaats houden zich op een praktisch niveau bezig met de maatschappelijke toepassing van informatietechnologie, bijvoorbeeld ook met bibliotheekvernieuwing. Kennis verdampst zeer gemakkelijk in het informatietijdperk. Bibliotheken spelen een grote rol bij het tegengaan van die verdamping. Je zou kunnen stellen dat bibliotheken het hart van de informatiesamenleving zijn, omdat bibliotheken betekenis genereren uit informatiebronnen om die betekenis maatschappelijk te dissemineren.

300.000 studenten; 300.000 bibliothecarissen

In de toekomst wordt iedere student bibliothecaris en daarom zal iedere student in toenemende mate met problemen te maken krijgen op het niveau van metadata. Voor iedereen die bestanden op zijn computer bewaart, ontstaan namelijk problemen op het gebied van:

1. Beschikbaarheid/bestandsuitwisseling
2. Collectievorming
3. Ontsluiting van collecties

Op deze problematiek zou de hogeschoolbibliothecaris zich meer moeten richten. Digitale thesauri bieden deels een uitkomst, maar er bestaat een verschil tussen vakthesauri (*dedicated use*) en thesauri *for casual use*. Verder ontstaat een wildgroei aan widgets die de gebruiker van een computer moet ordenen, opbergen en terug moet vinden. Op een hoger niveau kunnen standaarden daar uitkomst bieden, maar ook op het gebruikersniveau is er sprake van proces management.

Hogeschoolbibliotheken zouden een set services en tools moeten leveren om dit proces management te ondersteunen. Hogeschoolbibliotheken moeten als eerste een thesaurus gaan bouwen en een gezamenlijke digitale collectie gaan vormen: dat wat vroeger zo moeilijk was is nu zeer makkelijk. Vervolgens kun je semantische netwerken gaan maken.

Kennisdeling

Kernvoorwaarde is dat je kennis wilt delen. Als kennisdeling wordt bemoeilijkt ontstaat een groot probleem. Bibliotheken moeten in hun toekomstambitie op de bres springen voor de kennisdeling. Alleen dan kan de kennis ontsloten en gedissemineerd worden. Het delen van kennis trekt andere partners aan die geïnteresseerd zijn in die kennis, en die vervolgens een stimulans vormen voor ontwikkeling van nieuwe kennis. Het doel is de ontwikkeling van nieuwe kennis, en niet het bestendigen en bewaren van bestaande.

Bij Veronica wilde men midden jaren '90 commercieel gaan, maar ze zorgden in dat proces dat ze voortdurend interessante partners hadden doordat ze niets van hun innovatie/kennis afdekten. Zo hadden ze de primeur van de Quicktime *media player*, wat toen nog een *software* product was. Het beperken van kennisdeling is dodelijk voor innovatie. Ook het hoger onderwijs moet zorgen dat ze interessante partners vinden die innovatief te werk gaan.

Het hoger onderwijs als context

Het hoger onderwijs zit in Nederland in een moeilijke fase: de Lissabon-ambitie is afgezwakt, de roep om topinstituten heeft geen enkele verbetering opgeleverd en er bestaat een duaal stelsel dat verouderd is. Het HBO heeft nog een kans, de universiteiten gaan het moeilijker krijgen. Als het HBO de pragmatische reflectie verder kan ontwikkelen in het onderwijs heeft het een goede kans onderscheidend en innovatief genoeg te zijn. Middelen daartoe zijn het ontwikkelen van een conceptueel kader voor fundamenteel pragmatische reflectie.

Kansen voor Hogeschoolbibliotheken

De grootste bedreiging voor innovatie van Hogeschoolbibliotheken is dat men blijft vasthouden aan oude onderwijsprocessen en –concepten (old fashioned thinking). Maar ook de clustering van instellingen kan ertoe leiden dat men beperkt aan kennisdeling wil werken.

Nieuwe toepassingen en *evolving knowledge* moeten daarom zoveel mogelijk verkend worden op hun bijdrage aan de innovatie van de Hogeschoolbibliotheken. Een te langzaam lopend intern innovatieproces loopt het risico dat de maatschappelijke acceptatie extern van toepassingen sneller verloopt en dat men daarom wordt geconfronteerd met de adoptie van oplossingen die niet optimaal zijn.

Bibliotheken moeten zich meer profileren, anders raken ze ondergesneeuwd in de informatiesamenleving. Branding en imago zijn daarbij de sleutelwoorden. Verder moeten ook zij voorkomen dat bibliotheekopleidingen verkommeren. Het curriculum en het vakgebied moeten wellicht vernieuwd worden en Hogeschoolbibliotheken moeten nadenken hoe zij hieraan een bijdrage kunnen leveren.

Daarnaast kunnen hogescholen nieuwe concepten voor de onderliggende OS/OC informatiestructuren van ELO's gaan ontwikkelen. Vervolgens moeten voor die structuren

core teams worden samengesteld. Verder valt te denken aan scholing in de richting van OS/OC, collaborative networks die verder gaat dan IT-vaardigheden.

Om een goede strategische blik op de toekomst van het SHB te behouden is het aanstellen van een denktank en task forces ook raadzaam. Intern moeten de Hogeschoolbibliotheken zich vooral op het ontwikkelen van leiderschap en management teams richten.

Prof. dr John Mackenzie Owen (hoogleraar Informatiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam)

John Mackenzie Owen is professor Informatiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Hij werkte eerder als hoofdbibliothecaris van Instituut Nijenrode.

Kenmerken van de hogeschoolbibliotheek

Kenmerkend voor Hogeschoolbibliotheken in tegenstelling tot universiteitsbibliotheken is dat zij in een groeiende behoefte aan informatievoorziening voorzien en dat er schaalvergroting opgetreden is. Het aantal HBO-opleidingen en HBO-studenten groeit nog steeds. Er is een grote diversiteit aan opleidingen die aansluit bij verschillende beroepspraktijken. Over het algemeen zou je kunnen stellen dat HBO-ers meer gebruik maken van handleidingen en instructies. Daarnaast zie je een convergentie tussen HBO en WO, met name in Amsterdam (UvA-HvA).

Wat is nu de reële behoefte waarin een hogeschoolbibliotheek moet voorzien? De makkelijkste weg is om de Hogeschoolbibliotheken daaraan gelijk te schakelen. Het lijkt Mackenzie Owen zeer onverstandig om in een nabootsing van de universiteitsbibliotheek te verzanden. De uitdaging ligt klaar om een nieuw type bibliotheek te ontwikkelen waarin het beroepenveld en de lectoraten een actieve rol spelen. De vraag is echter wat de Hogeschoolbibliotheken zelf willen. Digitalisering maakt het makkelijker om toegang tot documenten uit het beroepenveld te verkrijgen, maar niet alle informatie uit het beroepenveld is even toegankelijk, weet Mackenzie Owen uit eigen ervaring. Daarom is het relatiebeheer van de lectoren essentieel: het openbreken van informatiekkanalen die tot dusver "in de kluis" lagen. Het gaat er niet om die informatie vervolgens weer op te potten. Bibliotheken moeten daarom onderzoeken hoe ze informatiekkanalen kunnen openbreken voor de beroepsvelden en waarmee ze het relatiebeheer van lectoren kunnen faciliteren. Hogeschoolbibliotheken zouden daaruit kunnen concluderen: wij hebben geen klassieke leerboeken meer. Het hangt in grote mate van het karakter van de instelling af wat de mogelijkheden zijn, maar het komt er op aan dat Hogeschoolbibliotheken zich niet de toekomst laten overkomen.

De digitale bibliotheek

De ideale digitale bibliotheek is niet meer fysiek. Er zijn geen leenbalies meer. Als studenten naar de bibliotheek zijn geweest bedoelen ze dat op de online catalogus op internet hebben bezocht. "Ze fietsen al klikkend door de collectie." Een digitale bibliotheek is nuttig omdat het zoeken naar informatie beter dan met google kan. Het vak bibliothecaris is ook aan het veranderen. Je bent als bibliothecaris steeds meer licentiebeheerder en IT-er. Het gevaar is dat de bibliotheek ten onder gaat in het spel tussen uitgevers, *aggregators* en *service providers*. Je gaat op den duur alleen nog maar onderhandelen.

Het voordeel van Hogeschoolbibliotheken ten opzichte van hun universitaire tegenhangers is dat ze minder tradities, oude collecties e.d. hebben. De digitale bibliotheek in Amsterdam heeft maar ongeveer vijf medewerkers. Een verdere mogelijkheid ligt in de elektronische leermiddelen, zoals ELO's. Door de interactie van ELO'S kunnen Hogeschoolbibliotheken meer zicht op de interactie en de discussies in het leerproces krijgen.

Het probleem van repositories is niet een gebrek aan standaarden, maar de manier waarop en de discipline waarmee bestanden worden ingevoerd. Soms worden repositories gedumpt. Het komt ook voor dat alleen de titelbeschrijving beschikbaar is en het document zelf niet. Bij onderwijsrepositories is het probleem dat niet duidelijk is wat het genre precies omvat. Wat is het? Een powerpoint, een collegedictaat of een toets? Ook ontbreekt in Nederland vooralsnog een nationaal curriculum. Zoiets is in het VK en de USA bijvoorbeeld een aanleiding om met onderwijsrepositories te werken.

Samenwerking

Op het gebied van samenwerking ligt een overkoepelende digitale bibliotheek in het verschiets. Waarom zouden hogescholen dat nog op eigen houtje willen ontwikkelen? Vervolgens ontstaan mogelijkheden om op de fysieke locaties studentenondersteuning, repositories en communicatienetwerken te ontwikkelen. Het is wellicht een politieke utopie, maar het is verstandig om expertise, kennis en rekenvermogen e.d. te bundelen. Je kunt de technische kant dan uitbesteden aan een efficiënte, intermediaire organisatie. Het gevaar bestaat natuurlijk dat dit mislukt.

De fusie tussen UvA en HvA heeft gepoogd het binaire stelsel open te breken, maar als het gaat om samenwerking in het hoger onderwijs wordt de scheiding nog politiek in stand gehouden. Binnen SURF gedijen de HBO's redelijk. Bij SURF is het faseverschil tussen HBO en WO zichtbaar. Er blijft sprake van een grote kloof. Van beide kanten zijn ambities waar te nemen.

Universiteiten worden steeds meer de kwaliteitsinstellingen met hardwerkende en getalenteerde studenten en docenten. HBO's dreigen daardoor de vergaarbak van de grote groep minder getalenteerde studenten te worden. Door de bachelor/master-structuur stappen studenten gemakkelijker over op universiteiten. Redenen zijn een te laag niveau op het HBO of een masteropleiding. De universiteiten houden regelgeving voor doorstroom en onderzoek aan HBO's af en zijn blij met de instroom vanuit het HBO. Ook voor HBO's is het overigens gunstig om studenten voor de universiteit te kweken. Tegelijkertijd willen sommige HBO's gaan academiseren en vormen zo op hun beurt een bedreiging voor de onderzoeksgelden.

Bedreigingen voor Hogeschoolbibliotheken

Als er niets gedaan wordt aan informatievaardigheden van HBO-studenten dreigen de volgende gevaren:

1. Studenten gaan de bibliotheek steeds minder gebruiken (is iets anders dan bezoeken).
2. De googlicatie van het onderwijs zal doorzetten
3. De bibliotheek zal moeten concurreren met andere informatievoorzieningen of studielocaties.
4. De kwaliteit van het onderwijs delft het onderspit.
5. De budgettering en uitrusting van Hogeschoolbibliotheken zal verder worden teruggeschoefd.

De strategie om deze bedreigingen te lijf te gaan zou moeten beginnen bij het centraliseren van de digitale voorzieningen van de bibliotheken. Daarnaast moeten kenniskringen zo snel mogelijk betrokken worden bij de informatievoorziening. De klassieke bibliotheek moet gecontroleerd worden afgebouwd. Dit betekent dat personeel omgeschoold moet worden, de ruimtes andere functies krijgen en dat materialen vervangen moeten worden.

De profilering kan op onderwijsvernieuwing of op het ontwikkelen van de kenniskringen. Verder moeten er afspraken gemaakt worden over de risico's, inspanningen, taakverdelingen e.d., maar dat zijn juridische kwesties. Landelijk moet men afspreken om niet op deze voorzieningen te concurreren, maar ze te delen. Dit kan bijvoorbeeld door het opzetten van een nationale collectie (net als in de bloementeel: op een bepaalde plaats in Nederland worden alle huidige soorten gekweekt) en het beheren van specialistische collecties. Cruciaal is hoe ver hogescholen in dit verband samen willen werken.

Dr. Frans van Kalmthout (Raad van Bestuur Avans Hogeschool)

Frans van Kalmthout is lid van de Raad van Bestuur van Avans Hogeschool. Avans heeft vestigingen in Breda, Tilburg en Den Bosch. Hij werkte als universitair medewerker bij de faculteit der natuurwetenschappen aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Het verschil tussen Hogeschoolbibliotheken en universiteitsbibliotheken is van oudsher groot geweest: op universiteitsbibliotheken bestond een traditie van bijzondere, vaak historische collecties gekoppeld aan de functie van studieruimte voor studenten die elkaar disciplineerden. Ook vandaag de dag kan het nog behoorlijk druk zijn op de traditionele studiezalen in de universiteitssteden.

Op Hogeschoolbibliotheken daarentegen bestaat deze traditie minder sterk. HBO-studenten wonen hoofdzakelijk bij hun ouders en studeerden minder omdat ze tot ongeveer tien jaar geleden dagelijks de gehele dag lessen volgden. 's Avonds werden voor het huiswerk hooguit enkele zelf aangeschafte handboeken geraadpleegd.

Aan het begin van de jaren '90 werden hogescholen beroepsuniversiteiten. Iedere docent kreeg een werkkamer. Tien jaar geleden werd een aantal nieuwe hogeschoolgebouwen opgeleverd naar aanleiding van de schaalvergroting en clustering in het hoger onderwijs. Twee dingen waren daarin nog niet verdisconteerd: de komst van het internet en het projectonderwijs.

In veel van deze gebouwen is het daarom zo naargeestig: leslokalen zijn tot computerzalen omgebouwd en in grote bibliotheekruimtes zitten mensen voor zichzelf te werken. Kantines zijn ook niet voor groepswerk bedoeld; bijna nergens is voorzien in plekken om als werkgroepje even rustig te overleggen. Van lieverlee gaan studenten daarom steeds vaker in de gangen en op trappen 'vergaderen'.

Pas sinds 2000 is een volledige internetvoorziening op de hogescholen gekomen. Internet heeft mede de doorslag gegeven om zelfredzaamheid in het hoger beroepsonderwijs te introduceren. Dit betekent dat de toegang tot informatiedragers is gegroeid. In het competentiegericht onderwijs bestaat de begeleiding vooral uit procesbegeleiding. Dit betekent dat inhoudelijk minder wordt begeleid.

Studenten hebben door de toename van de digitale informatievoorziening meer toegang tot informatie. Studenten van de laborantenopleiding kunnen bijvoorbeeld door de digitalisering van tijdschriften allerlei diagrammen, grafieken en ander beeldmateriaal knippen en plakken om het in hun opdrachten te verwerken.

In Sheffield bestaat op de universiteit een zogeheten rijke leeromgeving. Studenten kunnen in een aangename fysieke omgeving individueel of samen zelfstandig of onder begeleiding

zoeken naar informatiedragers. Het combineren van begeleiding door vakreferenten en het aanbod van geschikte werkruimte in de onderwijs draagt bij aan de verbetering van het onderwijsproces en geeft elan aan de instelling.

In dit concept zijn zowel digitale informatie als fysieke informatiebronnen voor handen. Ook gedrukte boeken, naslagwerken en tijdschriften blijven in trek. Het te openen leercentrum (Xplora) in Den Bosch is een verdere uitwerking van dit concept, waarbij samenwerken, rijke uitrusting, gemak en specialistische begeleiding de sleutelwoorden zijn.

De docent wordt in dit concept ook meer naar de mediatheek getrokken doordat bijeenkomsten met kleine groepen studenten altijd in de mediatheek plaatshebben. De docent kan dan een ondersteunende functie vervullen bij het zoeken en verwerken van vakspecifieke informatie.

Leercentra zoals studielandschappen en onderwijswerkplaatsen proberen aan te haken bij nieuwe manieren van werken, leren en studeren. De traditionele tijden en plaatsen veranderen. *Communities of Practice* zijn nieuwe digitale gemeenschappen van docenten en beroepsbeoefenaars die door middel van Blackboard met elkaar communiceren.

Doordat iedereen e-mail heeft is werk niet meer aan een vaste werkplek verbonden. Het e-mail verkeer van zowel docenten als studenten is momenteel intenser op zondagmiddagen dan op vrijdagmiddagen. Er is vraag naar nieuwe soorten ontmoetingsplaatsen. Naast de stille leeromgevingen worden bij Avans naast de leercentra internetcafé-achtige ruimtes ingericht.

Avans probeert deze voorzieningen ook te *branden* en te positioneren in het onderwijsproces: daarvoor is ondermeer de naam Xplora bedacht. Het leercentrum is gekoppeld aan het onderwijsinnovatiecentrum. Bij het innovatiecentrum is de kennis op het gebied van toetsing, ontwikkeling en accreditatie aanwezig. Vanuit bestaande opleidingen kunnen onder begeleiding van het LIC bachelors en minors worden ontwikkeld. Zo ontstaat een coherente onderwijsontwikkeling. Ook innovatie op het gebied van onderwijsmethoden vindt plaats, veel meer dan in het wetenschappelijke onderwijs. Denk bijvoorbeeld aan dure technische apparatuur waarvan de bediening door middel van computersimulaties geoefend kan worden. Onderwijsprocessen, praktijkervaring, sociale vaardigheden raken in het HBO steeds meer met elkaar verweven.

Het Bologna-proces is voortvarend van start gegaan, met name toen de EU zich er meer mee ging bemoeien. De BA/MA structuur heeft het onderscheid tussen HBO en WO ter discussie gesteld. Bij gelijkberechtiging van onderzoeksgelden voor HBO en WO vreest het WO problemen voor de bekostiging van hun eigen wetenschappelijk onderzoek. In België en Engeland is dat al het geval.

In Nederland zal het binaire stelsel voorlopig nog niet worden doorbroken. In een advies van de AWT (Adviesraad voor wetenschaps- en technologiebeleid) naar de positie en functie van onderzoeksactiviteiten (van lectoraten) in hogescholen wordt de nadruk gelegd op ontwerp en ontwikkeling van de beroepspraktijk. Je ontkomt niet aan de ontwikkeling van hoger onderwijs dat gericht zowel is op toekomstige beroepsbeoefenaars als op de reflectie op die beroepsbeoefening.

Samenwerking tussen hogeschoolbibliotheken is zeker nuttig, maar er moet ook ruimte zijn voor een couleur locale; de inbedding van de instelling in de regio.

Strategiemedewerker in de copier- en printerbranche (anoniem)

Trends in de branche

De geïnterviewde medewerker is landenmanager van drie Europese landen. Tevens werkt hij mee aan de strategie binnen het bedrijf waar hij werkt. Dit bedrijf is een van de grootste Europese printer-en copierleveranciers. Vanuit deze visie heeft hij veel te maken met de toekomst van dataverkeer enerzijds en universiteiten/hogescholen als afnemers anderzijds.

Als belangrijkste eis voor de toekomst ziet de medewerker veiligheid. Documenten worden steeds beter door te kopiëren. Printers en PC's processen data steeds sneller waarmee dit probleem nog een dimensie toeneemt. Printers worden ook steeds beter. Op het beveiligingsaspect van dit dataverkeer wil zijn bedrijf zich in toenemende mate toeleggen. Zo wil het bedrijf software ontwikkelen om het kopiëren van copyright-belaste boeken en briefgeld te voorkomen. Het kopieerapparaat moet met behulp van deze software fraude kunnen herkennen. Digitaal drukwerk wordt in toenemende mate onveilig. De boekenbusiness zal op termijn worden zoals de CD-business nu. SONY heeft al een digitaal boek ontwikkeld, waarin slechts data geupload hoeft te worden. Het enige ontwikkelingsprobleem hierbij is de batterijlooptijd.

Door de kwaliteit van de machines en de toegenomen capaciteit neemt de kopieerprijs af. Printen wordt steeds goedkoper. Kosten- en energiebesparing zijn de belangrijkste drivers in de branche. De energieprijzen zullen een immens effect kennen op de printerbranche. Zodoende richt de branche zich in toenemende mate op duurzaamheid.

Drukkerijen zullen het in de branche niet lang meer redden. Uitgevers maken naar inzien van de geïnterviewde nog minder kans. Zijn bedrijf investeert voldoende in de toekomst om mee te draaien met de aanbieders van de toekomst. Er zijn in de branche pro-actief denkende bedrijven. Andere bedrijven hebben dat weer minder.

Belangrijke drivers in de branche zijn kostenbeheersing en softwareontwikkeling. Deze laatste branche kent zo zijn problemen. IT-managers hebben vaak de terechte angst dat zijn bedrijf hun totale dataverkeer kan zien. Het bedrijf moet zo software ontwikkelen 'tegen zichzelf'.

Voor 2015 bestaan er twee ontwikkelingsrichtingen. Enerzijds kan het boek totaal digitaal worden. Papieren boeken worden een collectors item. Hier moet wel een onderscheid gemaakt worden tussen lees – en leerboeken. Leesboeken zullen eerder gedigitaliseerd worden. Over leerboeken wordt teveel auteursrecht betaald om dat te doen.

De bibliotheek van de toekomst volgens het bedrijf van de geïnterviewde

Het bedrijf van de geïnterviewde doet veel zaken met onderwijsinstellingen. Met enkele heeft het bedrijf zelfs een hechte band. Men ziet in dit contact een splitsing. Enerzijds zijn er de losse aankopers. Van staatswege betaalde instellingen letten vaak niet te sterk op de uitgavenposten en hebben vaak niet de tijd om inkoopallianties en/of vergelijkend warenonderzoek te doen alvorens printtechniek in te kopen. Toch bestaan deze grootschalige contacten ook. De Italiaanse staat heeft bijvoorbeeld haar integrale inkoopbeleid uitbesteed aan CONSEP als 'purchasing agent'. Naar deze purchasing agencies is een duidelijke trend waarneembaar. Dit zijn 'uitknijpers' voor de branche en een lage winstpost voor de printer-leveranciers. Copiers, printers, software zijn nu de activiteiten.

De ideale hogeschoolbibliotheek voor zijn bedrijf zou er een zijn die boeken ter plekke produceert – inclusief de bindings- en kaftfase. Het ook kunnen kaften staat in de branche ook wel bekend als 'definishing capacity'. Deze ontwikkeling is al in een vergevorderd stadium.

Een cruciaal item in de branche is de 'copytax'. Deze belasting op het doorkopiëren van auteursrecht ligt nu bij de machineproducent. Naarmate de software zich gaat specialiseren kan deze in de toekomst worden afgewikkeld op de consument. Bij ieder boek/ISBN-nummer kan de af te dragen copytax worden verhaald op de kopieerkaart van de kopiërende.

Kansen en bedreigingen

Op de lange termijn moet goed nagedacht worden over de printinstellingen van een bibliotheek/hogeschool: de stijgende energieprijzen zullen de prijzen sterk opdrijven. De hogeschoolbibliotheek kan het printen ook aanwenden als kans. Met de branche is dermate veel geld gemoeid dat de hogeschool veel transacties kan aanwenden voor inkomstenvergroting.

De universiteiten/hogescholen zelf zouden een grote speler kunnen worden in de toekomstige datatransacties. Het enige wat nodig is is goede beveiliging, grote data-opslag en een direct aansprakelijke. De SHB zou een functie van purchasing agency kunnen vervullen. Nu geven de Hogeschoolbibliotheken relatief teveel uit aan printers en copiers. Als de koppen bij elkaar gestoken worden en één iemand de markt verkent kan quantumkorting gehaald worden. Het probleem met de printer/copy-business is dat het ramen van de totale kosten ook te maken heeft met papier – en inktverbruik per machine. Toch ligt een door wiskunde ondersteund antwoord binnen de mogelijkheden.

Met de digitalisering in het achterhoofd kan de bibliotheek zich profileren als 'docking station'. Hier kunnen chips voor leerboeken worden opgeladen en updates van de leerstof gedownload. 'Document Management' is een terrein waarin het genoemde bedrijf veel tijd en geld investeert.

Een bedreiging voor de Hogeschoolbibliotheken vormt een alternatief 'docking station'. Als de formule van 'data-tankstation' door private partijen wordt aangewend, wordt de hogeschoolbibliotheek in plaats van avantgarde afhankelijk van anderen. Deze docking stations zouden gratis gedistribueerd kunnen worden en daarmee al snel markt kunnen verwerven.

Prof. dr Wim Veen (hoogleraar ICT en Onderwijs, Technische Universiteit Delft)

De opmars van de 'homo zappiens' en andere metatrends

In het informatietijdperk ontstaat een 'nieuwe geletterdheid'. De vorm van de inhoud verandert. De studerende homo zappiens zoekt met CTRL-F op trefwoord zijn kennis bij elkaar. Hij of zij heeft een goede vaardigheid in multitasken en weet kleine discontinuë stukjes van programma's te aggregeren tot een gehele boodschap. De 'homo zappiens' van tegenwoordig leest niet meer een handleiding van een apparaat, maar downloadt, zapt of belt vrienden voor de oplossing. De TU Delft zag dit fenomeen ook optreden bij het onderwijs aan studenten. Zij kozen voor een interactieve leerweg in plaats van de reguliere, door de universiteit gestimuleerde.

De wetenschappelijke communicatie is nog niet veranderd. Dit gaat wel gebeuren aan de hand van webartikelen. Lineair schrijven zal onder invloed van technologie veranderen in 'chunk writing', gecondenseerde teksten met hyperlinks voor verdiepingen. Video conferencing sessies worden momenteel al aangeboden door de Britse open universiteit (Flashmeeting) waarbij de hele sessie integraal wordt vastgelegd en later kan worden bekeken. Bij de sociale wetenschappen zal een trend zijn naar het vermelden van integrale narratives en audioverslagen van interviews als primair bronmateriaal in plaats van de samenvatting van de auteur. Excelsheets van bèta-wetenschappen kunnen geïntegreerd worden met de webartikelen. Deze ontwikkelingen leiden tot een vermindering van tekst maar vergroting van de wetenschappelijke betrouwbaarheid. Met name voor de sociale wetenschappen zal dit een revolutie betekenen. De grootste bedreiging van de hogeschoolbibliotheek is het doorgaan op de oude voet. De brug naar de digitale media missen is fataal. De vraag naar hoogkwalitatieve data neemt toe en hierop moet de Hogeschoolbibliotheek nu inspelen. Zij loopt anders het risico 'aansteker van gaslantaarns' te worden en overbodig te worden.

Binnen de social software treedt een kanteling op. De eindgebruiker wint steeds meer aan zeggenschap doordat hij via toekenning van metadata de toegankelijkheid van informatie bepaalt, dit ten koste van de leveranciers. Softwaretools als flickr.org en del.icio.us, een ordener/uitwisselprogramma voor bookmarks, springen in op deze beweging. Veen voorspelt dat met een ISBN-nummer, aangevraagd op ISBN.nl, boeken uitgegeven worden bij een derde partij. Lulu.com speelt in op deze beweging.

Wikipedia en de populariteit van blogs laten zien dat de eindgebruiker steeds meer initiatief naar zich toetrekt. Net als tegenover de overheid wordt men steeds kritischer naar bovenstaande structuren. Ook NRC-Next is een voorbeeld van toenemende interactie tussen zender en ontvanger. De inhoud van deze nieuwe krant is gericht op data retrieval van achtergrondinformatie en communicatie met eindgebruikers via het Internet. Dit manifesteert zich onder meer in de vele reacties, de geplaatste foto's en de blogs.

Dat de tijd van alleen 'zenden' over is wordt ook geïllustreerd door de teruggang van de radio. De gemiddelde leeftijd van een radioluisteraar is 61. De reclamewereld heeft ook door dat de mens van nu wegzapt bij reclameblokken en legt zich in toenemende mate toe op reclame in games. Veen vergelijkt de huidige ontwikkelingsfase van het dataverkeer met de realisatie van de stoomtrein van Amsterdam naar Haarlem in 1839 – een onderneming waar laatdunkend over werd gedaan. Desondanks heeft de trein een enorme ontwikkeling en impact gekregen.

Digitalisering en kansen voor de Hogeschoolbibliotheken

De digitale informatievoorziening neemt toe. De TU Delft is al voor 100% over op digitale tijdschriften. Hiervoor sloot de universiteit een package-deal met Elsevier om haar wetenschappelijke producties af te nemen. Ook Hogeschoolbibliotheken moeten effectief op het digitaliseren inspelen. De functie van de hogeschoolbibliotheek moet zijn 'makelaar in informatiestromen'. Hierbij moet nú worden ingezet op het toenemende zwaartepunt bij de eindgebruiker. De Hogeschoolbibliotheek kan bijvoorbeeld denken aan de ontwikkeling van een blog georiënteerd op het beroepenveld.

Onderwijsgaming werkt niet goed, ondanks de toenemende rol van computerspelletjes. Het onderwijsaspect blijft de leerling afschrikken. Steeds meer mensen zullen hun eigen games maken. De game is in essentie een wiskundig model. Daarboven zit een laag van aankleding. De bibliotheek zou educatieve games kunnen hosten, maar dit vergt een grote omslag bij aanbieder en afnemer.

De homo zappiens zal altijd sociaal contact nodig hebben – zowel digitaal als real life. Op het belang van sociaal contact kan de HB inspelen door een 24-uurs online netwerk te vormen. Een fysieke plek kan worden gerealiseerd door middel van een leercafé. Hier kan de student met een kop koffie de essentiële sociale contacten onderhouden. Een stille- of discussieplek kan daaraan worden toegevoegd voor het leerelement.

Hogescholen en de beroepspraktijk

Het is moeilijk in te spelen op de vorming en vaardigheden voor toekomstige beroepen. Beroepskenmerken veranderen snel en vergen regelmatige aanpassingen. In de maatschappij van nu is kennis snel gedateerd. Daarom moet worden ingezet op de training van cognitieve vaardigheden om die dynamische kennis te blijven volgen. De HB kan hier een rol bij spelen door het alumninetwerk te blijven coachen. De HB moet diensten met meerwaarde blijven leveren in een tijd dat iedereen vanuit het internet een eigen bibliotheek heeft. Een meerwaarde voor een alumninetwerk zou maatwerkadvies kunnen zijn. Zij kan een vraagdesk voor de branche vormen die de meest up-to-date en belangrijke studies uitzoekt voor een bepaalde ontwikkeling. Hiervoor zou een panel met experts aangetrokken moeten worden. Bedrijven kunnen dan betalen voor deze vakkennis, terwijl studenten gratis van de expertise gebruik mogen maken. Men kan ervoor kiezen om alumni een tijdje gratis te betrekken in het kennisnetwerk. Zo krijgt de HB een zoek-en-vindfunctie op hoog niveau

voor vakinhoud. Tezamen met de klassieke bibliotheek en een café moet dit panel dan een centrale functie krijgen. Commerciële vakconsultants en de bibliothecaris als manager van een online expertisecentrum moeten het verschil maken. Het raadplegen hoeft niet in de bibliotheek zelf te gebeuren. Vakreferenten, zoals Wikipedia er 180.000 heeft, moeten online geraadpleegd kunnen worden.

De HB kan een kwaliteitsmerk op de data borgen. Nichespecialisatie op de beroepspraktijk en de distributie van specialistische know-how zijn kansen voor dit HB-kenniscentrum. MIT Open Courseware Project, USA en het Leercafé van de Caledonian University, UK – programma zijn voorbeelden van mogelijke ontwikkelingsrichtingen. Programma's als Google-Scholar kunnen binnenkort concurrentie opleveren op dit terrein.

Een van de grootste kansen voor de HB is het op tijd ontwaren van doelgroepen. Wie wil je benaderen? Life long learners, studenten, alumni? Na het bepalen van de doelgroep moet de HB proberen een spilfunctie te veroveren in dat netwerk. Instrumenten als blogs en RSS-feed kunnen daarbij helpen.

Bijlage II: Kwalitatief onderzoek onder studenten

Ten geleide

Deze rapportage is een registratie van de antwoorden op de enquête zoals dit voorjaar gehouden onder 81 studenten van Nederlandse hogescholen. Het idee om een enquête te houden is ingegeven door het verzoek vanuit het Samenwerkingsverband Hogeschool Bibliotheken om - naast deskresearch, interviews en workshops - ook de ervaring van studenten als grootste en belangrijkste groep gebruikers van de voorzieningen te verwerken in toekomstscenario's. Deze toekomstscenario's zullen later dit jaar als leerinstrument binnen en buiten het hogeschoolbibliotheekwezen worden ingezet. Wij zijn ons ervan bewust dat de studenten reageren vanuit een lokaal referentiekader, maar vooral de items die studenten zelf aansnijden en de beleving daarvan zijn relevant voor de verkenning van de toekomst.

Bij strategie en visie gericht op de toekomst is meten niet altijd alles weten. Gekozen is voor een veelal kwalitatieve verwerking van de resultaten. Enerzijds liet een groot aantal antwoorden zich niet makkelijk stratificeren, anderzijds is de ervaring van de schrijvers dat discussies over de interpretatie van de meetresultaten niet vruchtbaar zijn voor het ontwikkelen van strategie en visie. Doordat de enquêtes veel data opleveren over het heden bestaat daarnaast het gevaar dat enquêtes terug in de tirannie van het heden voeren¹. Dit neemt niet weg dat kwalitatieve verwerking van de resultaten voor andere doeleinden (benchmarking bijvoorbeeld) wel nuttig kan zijn.

De afgenomen kwalitatieve interviews zijn het best te vergelijken met een foto. Een aantal kwantitatieve gegevens (studierichting, instelling, fase van de studie, en bezoekfrequentie) geeft inzicht in het kader (de fotolijst), maar het 'plaatje' ontstaat bij associatieve vragen. Bij het schrijven van de scenario's zullen de schrijvers deze 'plaatjes' zoveel mogelijk clusteren tot verschillende toekomstbeelden. Met name de enquêtes die nieuwe of andere veronderstellingen over de gebruikers, maar wellicht ook verfrissende veronderstellingen *vanuit* gebruikers genereren, zijn wat ons betreft interessant.

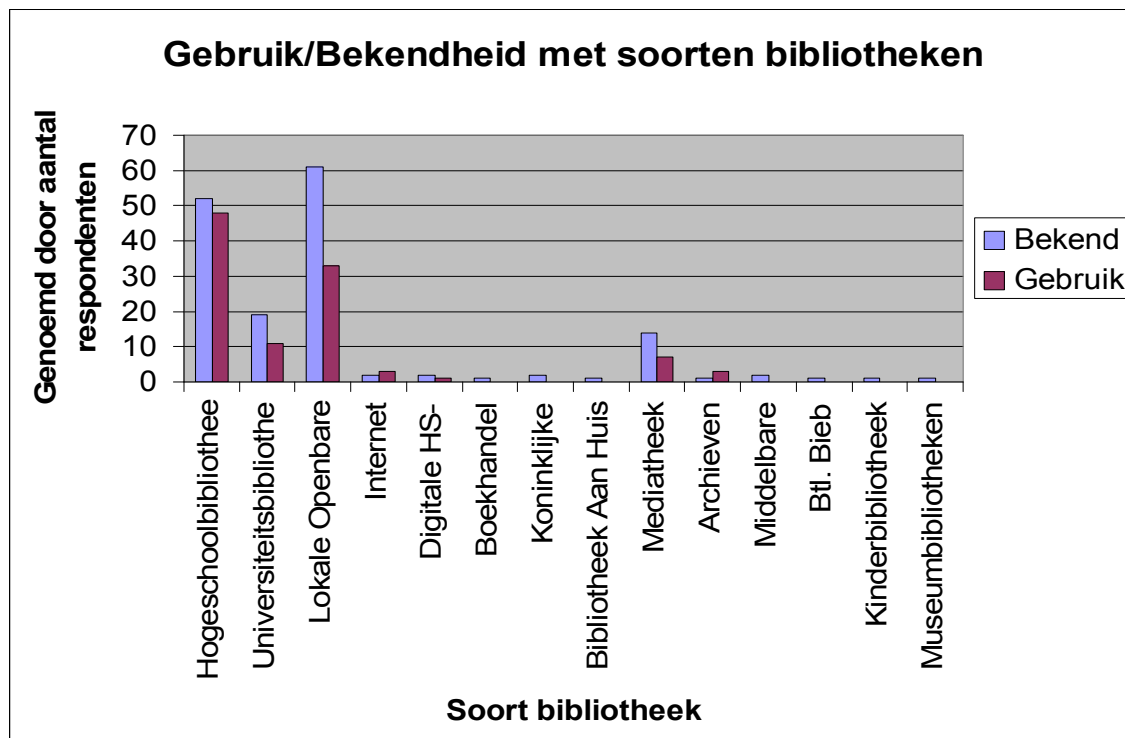
Voor de verwerking van de enquêtedata is gekozen voor twee methoden. Goed kwantificeerbare antwoorden zijn verwerkt in grafieken en tellingen en aan de hand daarvan geanalyseerd. Minder goed kwantificeerbare data zijn gegroepeerd op metaplanborden en volgens die methode op interne kwaliteiten geclusterd. De datauitkomsten/antwoordenclusters en hun interne kwaliteitskenmerken zullen behandeld worden in de volgende paragrafen. Paragraaf 14 vermeldt de enquête teneinde een goed overzicht van de gestelde vragen te bieden.

¹ Literatuurreferentie: Dixon, P. (2004) 'Futurewise: Six Faces of Global Change', p. 7-8, Londen: Profile Books

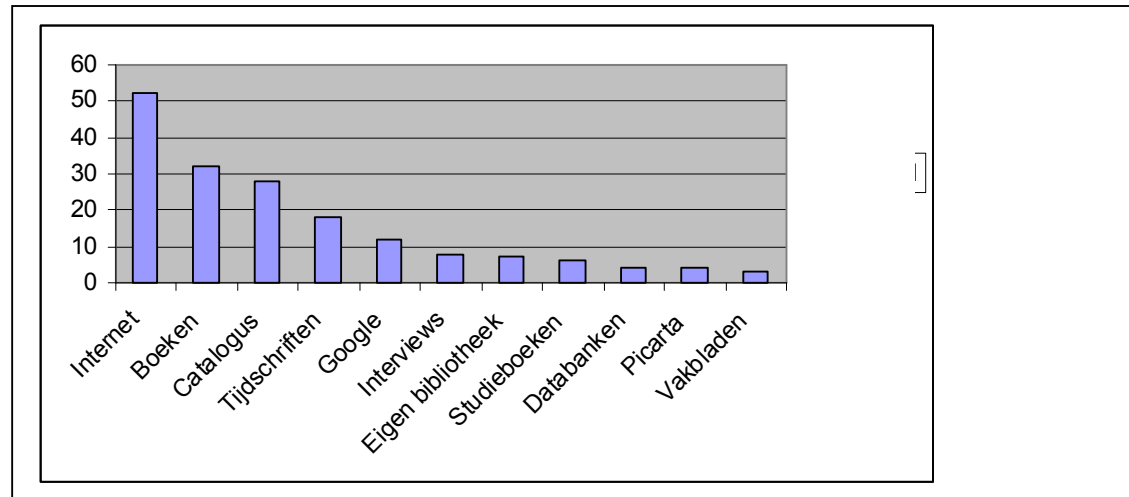
Vragen en antwoorden

Welke soorten bibliotheken ken je? / Van welke soorten bibliotheken maak je wel eens gebruik? (in volgorde van frequentie)

Op de vragen 'welke bibliotheken ken je?' en 'welke bibliotheken gebruik je?' was het mogelijk meerdere antwoorden te geven. Het aantal bibliotheken dat studenten gebruiken ligt lager dan het aantal dat men kent. Verwarrende factor in deze classificatie is het onderscheid tussen media- en bibliotheken. Sommige studenten geven duidelijk aan dat er een onderscheid bestaat tussen deze onderdelen van de hogeschool, bij andere hogescholen ligt het onderscheid louter aan de benaming. Populairste bibliotheken om literatuur te raadplegen zijn ten eerste de hogeschoolbibliotheek, gevolgd door de lokale openbare bibliotheken. De weg naar de universiteitsbibliotheeken wordt ook gevonden. Opleidings specifieke bibliotheken zoals kinderboeken voor de Pabo of de koninklijke bibliotheek voor historici worden ook genoemd.

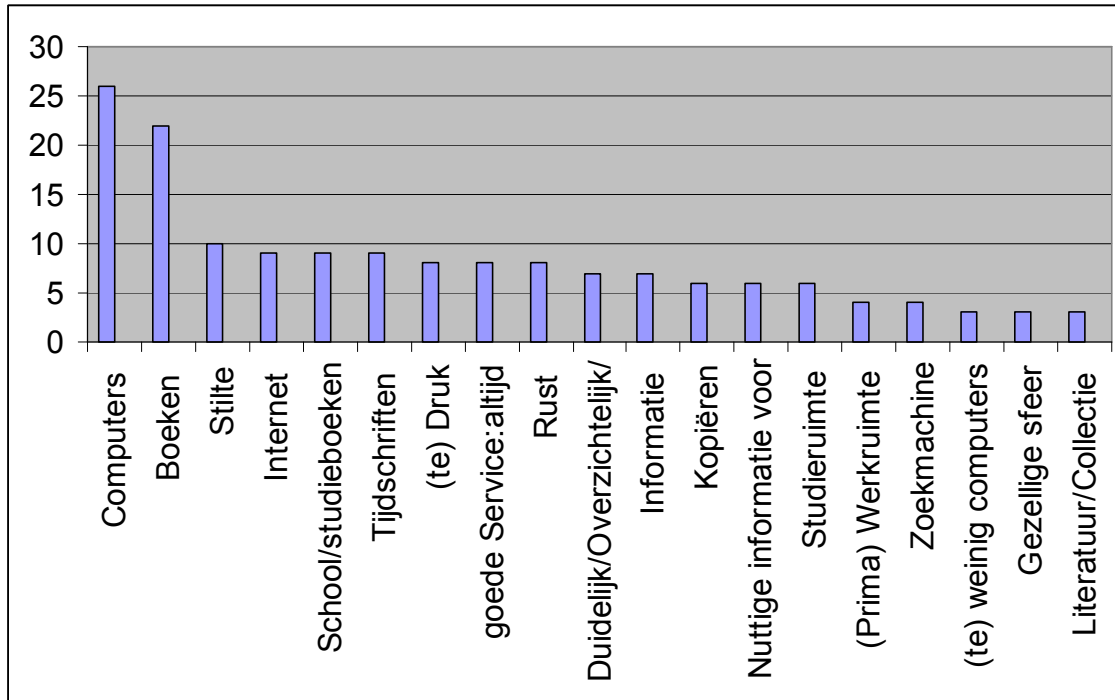

Hoe vergaar je informatie voor projectopdrachten, werkstukken, presentaties e.d.?

Op de vraag 'hoe vergaar je informatie voor projectopdrachten, werkstukken, presentaties e.d.?' konden naar eigen inzicht meerdere antwoorden worden gegeven. De antwoorden die vaker dan tweemaal gegeven werden vindt u terug in bovenstaande tabel. De 'Homo Zappiëns' is hierbij duidelijk aanwezig: internet en google staan hoog genoteerd. Toch zijn boeken en tijdschriften bij lange na nog geen in onbruik geraakte media. Niet zelden wordt teruggerepen op boeken die reeds in het eigen bezit zijn waaronder school- en studieboeken. Zoekmachines als Picarta en de hogeschoolbibliotheekcatalogus worden eveneens veel gebruikt.

Welke vijf woorden komen het eerst bij je op als je denkt aan de hogeschoolbibliotheek?

Onder de meest genoemde associaties met een hogeschoolbibliotheek domineren de klassieke kenmerken van een bibliotheek. Woorden als informatie, (School-en studie)boeken, computers, internet, literatuur, tijdschriften en andere vormen van media overheersen de lijst. Het digitale tijdperk maakt dat computers en internet hierbij hoog scoren. Daarbij sluit aan dat de primaire associaties zich bepaald niet beperken tot de geschreven media; CD-s, bladmuziek, AVM-apparatuur en diverse andere media behoren tot de eerste ingevingen.

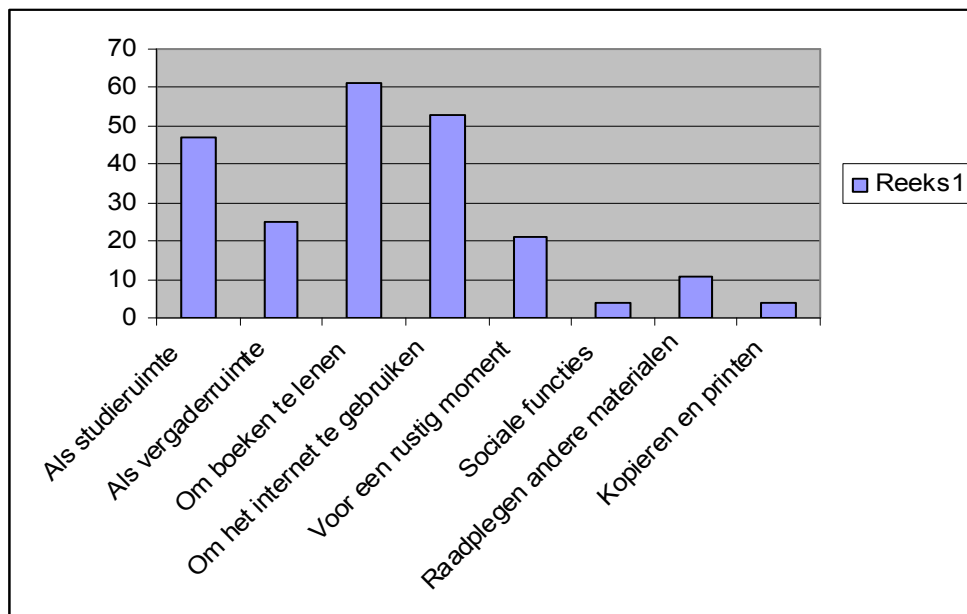
Het andere cliché van de bibliotheek, de bibliotheek als stillteruimte, wordt eveneens vaak genoemd. De stilte van de hogeschoolbibliotheek wordt zeer positief gewaardeerd en specifiek opgezocht. Sommige resultaten spreken van een expliciet stimulerende sfeer in de bibliotheek voor de werkzaamheden. Zodoende worden ook de woorden 'stilte', 'rust', 'leercentrum'en' werkplek' veel geassocieerd met de hogeschoolbibliotheek. Tien % van de studenten vindt dat de bibliotheek te druk en rumoerig is. Enkele studenten vermelden de bibliotheek als goede vergader- en overlegplek.

De studenten zijn zeer te spreken over de service in de bibliotheek. Deze wordt door 10 % nadrukkelijk positief gewaardeerd. Ook over de duidelijkheid, orde en het gemak waarmee boeken gevonden kunnen worden complimenten uitgedeeld. Nevenfuncties als kopieer- en printercentrum worden door veel studenten ook niet over het hoofd gezien.

Een kracht die de studenten waarderen in de hogeschoolbibliotheek is de toespitsing op de studiematerialen en de expertise op vakgebieden. Een student profileert nadrukkelijk deze sterkte tegenover de door hem gefrequenteerde Openbare Bibliotheek. De associatie komt verder expliciet naar voren in woorden als 'vakliteratuur', 'vaktijdschriften' en vooral het zes keer vermelde 'nuttige informatie voor studie'.

Over het aanbod zijn verschillende geluiden te horen. Sommige studenten klagen over het aantal computers, de beschikbaarheid van de boeken en de openingstijden, terwijl anderen weer expliciet positieve waarderingen aan deze kenmerken geven. Ook over of de bibliotheek nu (te) klein of groot is zijn de studenten het niet eens. Eenmalig genoemde associaties zijn soms nadrukkelijk positief, dan weer negatief.

Wat zijn de manieren waarop jij de hogeschoolbibliotheek gebruikt? (zo ja, vink aan wat van toepassing is)

Hoewel op de vraag 'hoe gebruik je de bibliotheek?' vijf antwoorden gesuggereerd werden door de schrijvers van de enquête, lieten de antwoorden op de vrije optie 'anders' zich goed categoriseren. Veel respondenten benadrukten bij de optie 'anders' activiteiten als printen, het opzoeken van medestudenten en het raadplegen van kranten, tijdschriften en media om inspiratie op te doen. Net als diverse andere onderdelen van deze enquête maakt dit onderdeel de gehechtheid van de student aan de bibliotheek als stilteruimte duidelijk. Naast deze traditionele pijler van de bibliotheek blijft het lenen van boeken de belangrijkste activiteit van de student in de bibliotheek. Toch komen ook de moderne media op. Toegang tot het internet neemt als activiteit de tweede plaats in, na het lenen van boeken en net boven

het gebruik als studieruimte. Ondanks het waarderen van de stilte is de hogeschoolbibliotheek ook in zwang om juist mensen te ontmoeten. Dit gebeurt zowel in de vorm van vergadering op educatief dan wel sociaal niveau, maar ook gebruikt een enkele student de bibliotheek om zijn of haar vrienden op te zoeken.

Hoe vaak ben je te vinden in de hogeschoolbibliotheek/Hoe lang duren die bezoeken gemiddeld?

De geïnterviewde studenten weten over het algemeen de gang naar de bibliotheek goed te vinden. Meer dan 80 % komt minimaal wekelijks langs in de hogeschoolbibliotheek, terwijl een groot aantal dagelijks meerdere uren in de bibliotheek te vinden is. Onder de wekelijkse gasten met een korte verblijfsduur zullen veelal de 'leners' te vinden zijn die alleen voor het ruilen of halen van boeken komen. Toch zijn er ook studenten die dagelijks of wekelijks meerdere uren blijven. Een onderscheidende factor hierbij kan de toegankelijkheid tot een werkplek en/of het internet vormen.

Probeer te omschrijven wat je voorstelling is van een digitale bibliotheek

In de antwoorden op deze vraag staat de on-line toegankelijkheid en ontsluiting van informatie centraal. Reserveren, lezen, bestellen, bekijken en downloaden geschiedt in de digitale hogeschoolbibliotheek met een klik van de muis. Een hierbij aansluitende groep antwoorden stelt dat alle informatie digitaal aangeboden zou moeten worden. Een online kennisarsenaal dat overal te raadplegen is en waar alle content probleemloos te downloaden is. De digitale bibliotheek moet verder op gemak en comfort gericht zijn. Enkele studenten stellen dat de hoofdfunctie van een digitale bibliotheek niet zozeer de digitalisering van de informatie zelf zou zijn, maar een effectiever zoekfunctie dan wel catalogus binnen de bestaande arsenalen. Voor het raadplegen hiervan benadrukt een andere groep dat vereist is dat er veel computers ter beschikking moeten staan in de bibliotheek.

Sommige studenten kunnen zich geen heldere voorstelling maken van een digitale bibliotheek, zijn er wars van of vinden dat het huidige systeem beter zou functioneren.

Hoe vaak en waar bezoek je de digitale voorzieningen van de hogeschoolbibliotheek op het internet?

Het gebruik van de digitale voorzieningen van de Hogeschoolbibliotheken is zeer gefragmenteerd. Vanzelfsprekend zijn de verschillen in opleiding en hogeschool bepalende factoren in deze fragmentatie. Zowel wat betreft mate van gebruik als waar men de voorzieningen gebruiken zijn er verschillen. Enerzijds zijn er veel studenten die dagelijks de gang naar de digitale voorzieningen maken, anderzijds zijn er studenten die expliciet aangeven de digitale voorzieningen nooit te gebruiken. Ook de locaties lopen uiteen. Diverse studenten vinden de digitale informatie thuis via het net, anderen gebruiken deze louter in

de bibliotheek zelf of andere locaties op school. Zij die de digitale voorzieningen regelmatig gebruiken, weten vaak alledrie deze locaties te gebruiken. Het gemiddelde van de bezoekfrequentie ligt tussen wekelijks en een keer per maand.

Stel dat jij de hogeschoolbibliotheek/mediatheek mag samenstellen. Wat zou je als eerste veranderen?

Veel studenten zijn niet tevreden over de collectie. Tegen de digitaliseringstrend in vragen zij om meer vakbladen, beschikbare studieboeken en boeken in het algemeen. Toch laten de antwoorden op de gestelde vraag ook zien dat de behoefte aan pc's sterk is toegenomen.

Ook zouden veel studenten wat veranderen aan de ruimtelijke indeling van de bibliotheek. Meer studieruimtes, andere kleurschakeringen maar ook juist overlegruimtes en koffie-apparaten worden gevraagd. Binnen het complex willen veel studenten de bewegwijzering veranderen. Dit geldt zowel fysiek binnen de rijen van boekenkasten als digitaal in de zoekmachines. Binnen de inrichting is ook de vraag naar stilte(ruimte) manifest.

Verder zou een behoorlijk aantal studenten de regels aanpassen. Genoemd worden onder andere regels met betrekking tot openingstijden en leenduur, het meenemen van tassen, eten en drinken in de bibliotheek en het uitleenbaar maken van boeken die nu binnen de bibliotheek moeten blijven. Gelieerd aan deze groep zijn zij die enkele procesmatige slagen binnen de bibliotheek zouden willen maken zoals het geven van meer ruchtbaarheid aan de kwaliteiten van de bibliotheek binnen de hogeschool.

Tot slot is er ook nog een groep die niets wil veranderen, geen idee heeft wat hij/zij zou willen veranderen of zeer tevreden is met het arsenaal.

Wat zou je in 2015 zeker uit de hogeschoolbibliotheek/mediatheek hebben verwijderd?

Binnen de antwoorden op deze vraag zijn twee duidelijke trends waarneembaar. Een grote groep maakt zich hard voor het up-to-date houden van literatuur en collectie. Oude boeken, maar ook verouderde personal computers worden gezien als ruimteverslinders waaraan de student geen nut meer kan ontfen.

De tweede groep sluit zich aan in het slanker maken van de collectie – maar dan wel door het vervangen van literatuur door digitale evenknieën. Van tijdschriften en kranten tot moduleboeken: zoveel mogelijk moet digitaal opvraagbaar zijn.

Een derde grote groep weet niet wat het uit de bibliotheek zou verwijderen, is tevreden of zou niets verwijderen.

Een restcategorie zou de inrichting aanpassen. Van zelfuitleen tot vloerbedekking is er huns inziens nog een en ander te winnen op dit terrein. Andere studenten concentreren zich op het verwijderen van mediasoorten die gedateerd of onbruikbaar zijn als VHS-systemen of I-Maccomputers. Een derde restcategorie stimuleert het uitleenbaar maken van niet uitleenbare naslagwerken. Twee studenten zouden lawaai factoren verwijderen.

Wat moet de hogeschoolbibliotheek/mediatheek bieden om jou vaker te laten langskomen?

De geïnterviewde studenten manifesteren een grote vraag naar meer personal computers en/of toegang tot het internet. Ook de kwaliteit van het netwerk en de toepassing van draadloos internet kan worden verbeterd. De digitaliseringsslag vraagt ook om nieuwe middelen. Sommige studenten vragen om scan- en DVD – voorzieningen die nu nog ontbreken.

Toch is ook in het boekenarsenaal ruimte voor verbetering. Vijf studenten klagen over het niet-up-to-date zijn van boeken. Groter nog is de vraag naar een uitbreiding van de collectie op diverse terreinen – al dan niet opleidingsspecifiek.

Vijf studenten leggen de innovatiekansen voor hun hogeschoolbibliotheek op het terrein van eten en drinken. Faciliteiten als een koffie- en broodjeshoek missen zij nog in hun bibliotheek.

Vijf andere studenten leggen de nadruk op een betere communicatie. Zowel binnen de organisatie wat betreft de verschillende informatievoorzieningen als naar buiten toe over wat er in de bibliotheek te halen valt liggen mogelijkheden voor communicatie. De stiltefunctie binnen de bibliotheek wordt nog steeds als zeer waardevol gezien en moet daarom geprolongeerd dan wel uitgebreid worden. Enkele studenten benadrukken het belang van de afstemming met docenten met de media- of bibliotheek over de bereikbaarheid van informatie.

Tot slot is er nog een grote groep studenten die geen antwoord wist te geven op deze vraag of tevreden was met de huidige gang van zaken.

Wat voor kansen zie jij voor de hogeschoolbibliotheek/mediatheek?

Veel studenten zijn tevreden met de huidige koers van de bibliotheek. Toch verdienen sommige aspecten volgens de geïnterviewde studenten uitvergroting. Zoals meer gehoord tijdens deze enquête is er bijvoorbeeld een vraag naar uitbreiding van de collectie met diverse media. Ook willen veel studenten dat de digitalisering meer wordt uitgediept.

Voor een verbeterd kennisarsenaal zien veel studenten kansen voor interactie met andere bibliotheken.

Zes studenten vinden dat de bibliotheek kansen laat liggen door niet meer haar kunde en mogelijkheden te manifesteren. Door effectief campagnevoeren zou in de toekomst meer publiek gegenereerd kunnen worden.

Meer interactie met de docenten en de leerstof kan de bibliotheek meer in het onderwijsproces plaatsen. Enkele studenten leggen ook een nadruk op de sociale stimuli die de bibliotheek bezit. Toch zijn ook bij deze vraag de stille en studiefaciliteiten onder de best gewaardeerde kenmerken van de bibliotheek. Veel studenten zouden deze dan ook graag uitgebreid zien.

Nieuwe diensten op zowel digitaal als fysiek gebied kunnen de bibliotheek nieuwe kansen bieden. Uitbreiding van nevenfuncties als print/kopieerfaciliteiten, adviesfuncties en de verkoop van tweedehandsboeken zouden volgens studenten voordelen kunnen opleveren.

Wat voor bedreigingen zie jij voor de hogeschoolbibliotheek/mediatheek?

Centraal in de bedreigingen voor de Hogeschoolbibliotheek staat volgens de studenten de digitalisering. Het internet en haar maatschappelijke implicaties worden veruit het meest genoemd. Ook vrezen studenten een 'doorgeschoten digitalisering' waarbij onnodig gesneden wordt in het huidige arsenaal en de huidige werkmethodes van de bibliotheek. Om de digitaliseringsslag aan te kunnen klagen enkele studenten dan ook over een gebrek aan personal computers. Andere informatieleveranciers als andere bibliotheken, marktpartijen en docenten kunnen leiden tot ontvolking. Ook zou het studenten spijten als het persoonlijk contact wegvalt in de bibliotheek. Enkele merken op dat deze ontwikkeling al is ingezet door het gebruik van zelfscanbalies. Frustraties met betrekking tot geluidsoverlast, rotzooi en onveiligheid kunnen volgens de studenten op den duur leiden tot impopulariteit van de bibliotheek. Ook zien studenten een gevaar in het niet up-to-date houden van de collectie. Toch ziet ook een ruime groep geen bedreigingen voor de bibliotheek en stimuleert een continuering.

Bijlage III: Interactieve workshop met stakeholders

Doelstelling en methode

Doel van de bijeenkomst was het genereren van input voor de scenario's die Futureconsult in het kader van de toekomstvisie SHB zal gaan schrijven. De deelnemers formuleerden in het eerste deel van de workshop onzekerheden en dilemma's die volgens hen een grote impact op de toekomst van Hogeschoolbibliotheken hebben. Vervolgens werden de deelnemers in deel II vanuit verschillende disciplines in het hoger beroepsonderwijs professionals in groepen aan het werk gezet om de onzekerheden en dilemma's uit te werken in *quick and dirty* scenario's aan de hand van een tiental vragen:

- Hoe ziet het Hoger Beroepsonderwijs eruit in 2016 en hoe is dat zo gekomen?
- Welke nieuwe allianties en partnerschappen zijn de bibliotheken aangegaan?
- Wat is de *core business* van de bibliotheek in 2016?
- Welke diensten levert de bibliotheek aan wie?
- Hoe dragen de bibliotheken bij aan kwaliteit in het HBO?
- Over welke competenties moeten bibliothecarissen beschikken?
- Welke rol speelt ICT?
- Wat is de relatie met het beroepenveld?
- Wat is de relatie met de lectoraten?
- Wat is de relatie met studenten en docenten?

De onzekerheden en dilemma's en de inhoud van de scenario's stemmen de reikwijdte en de centrale vraagstelling van de definitieve scenario's af.

Onzekerheden en dilemma's

Studentgerichtheid van het HBO

De onzekerheid die in eerste instantie naar voren komt heeft betrekking op de ontwikkeling van het beroepsonderwijs. De vraag is of het leerproces zich meer op de behoeften en behoeftes van de student zal gaan richten. Daarbij speelt de huidige trend van de studentenpopulatie om zich te profileren door middel van digitale applicaties zoals weblogs en online communities een grote rol. Ook het gebruik van online zoekmachines, met name van www.google.com, is een cruciale factor in het gebruik van bibliotheekvoorzieningen.

Kwaliteit van productie of validering van kennis?

Gaat het onderwijs dit accepteren en aanvullen met soortgelijke toepassingen of zal door kwaliteitseisen van bovenaf (onderwijsbeleid of instellingsbeleid met als doel het bevorderen van de kwaliteit en/of de productie van kennis ten behoeve van de beroepspraktijk) dan wel vanuit de behoeften onderaf (vraagsturing vanuit studenten, door *communities of practice* of andere verbindingen met het beroepenveld) kennis gevalideerd worden. De centrale vraag

achter deze onzekerheid is of in de toekomst de validering van kennis noodzakelijk blijkt. Het is mogelijk dat digitale *communities* die taak steeds meer op zich nemen en de vraag rijst vervolgens welke rol Hogeschoolbibliotheken daarbij kunnen vervullen.

100 % digitalisering of blended facilities?

Digitalisering blijkt op zichzelf geen onzekerheid, omdat deze ontwikkeling al geruime tijd gestaag doorzet. Het zou eerder een trend op de lange termijn genoemd kunnen worden. Een andere onzekerheid heeft betrekking op nieuwe toepassingen en diensten op het gebied van digitalisering van informatiebronnen. De acceptatie daarvan bij de gebruikers is een randvoorwaarde. Een onzekerheid daarbij is de mate en verhouding en het tempo waarin de bibliotheek zich moet gaan richten op fysieke en op digitale faciliteiten. Ligt de nadruk op de ontwikkeling van een betekenisvolle ontmoetingsplaats of gaat het erom dat informatiebronnen zo goed mogelijk digitaal ontsloten en toegankelijk zijn. Als deze toepassingen, diensten en faciliteiten worden geïntroduceerd komt het dilemma naar voren op welke doelgroep(en) deze gericht zijn.

Proactief of volgend?

Een mogelijke strategie om als Hogeschoolbibliotheken in te spelen op deze ontwikkelingen is dat zij proactief met het onderwijsproces optrekken door bijdragen te leveren en actief betrokken te zijn bij de ontwikkeling van nieuwe onderwijsvormen en leermiddelen. De vraag is dan in hoeverre er ingespeeld moet worden op de (autonome) ontwikkeling en het leerproces van de student.

Het beroepenveld in het beroepsonderwijs is steeds maatgevender voor de relevantie en geldigheid van kennis geworden. Op den duur heeft dit consequenties voor de borging van de kwaliteit van het hoger beroepsonderwijs. Als de beroepspraktijk steeds meer betrokken is bij de validering van kennis, is het denkbaar dat het huidige aanbod van kennis instrumenteel en minder betekenis krijgt.

In dat geval is het essentieel dat studenten tenminste duidelijk gemaakt wordt wat het verschil is tussen gevalideerde en niet-gevalideerde kennis. Een toepassing die is voortgekomen uit de eerste symptomen van deze problematiek in de huidige onderwijspraktijk is het gebruik van een plagiaatscanner.

Maar juist ook toenadering tot het beroepenveld biedt een kans voor de bibliotheken. De methodiek in het hoger beroepsonderwijs zal steeds sterker gericht zijn op de praktijk van het beroepenveld. De veronderstelling daarbij is dat het beroepenveld gebaat is bij jonge hoogopgeleide jongeren om de vitaliteit en het elan van hun bedrijf of beroepsgroep te bevorderen. Het kan daardoor zijn dat het bereik van de Hogeschoolbibliotheken in de toekomst niet meer tot het onderwijs beperkt blijft. Een dilemma daarbij vormt de vraag of dat investeren in nieuwe diensten en andere contacten met zich meebrengt voor de Hogeschoolbibliotheken.

Op basis van de onzekerheden en dilemma's zijn 6 dimensies geformuleerd als geraamte voor mogelijke scenarioreeksen. De deelnemers werden in drie groepen zo veel mogelijk op basis van hun professionele achtergrond ingedeeld in groepen die ieder twee dimensies toebedeeld kregen waarmee iedere groep een assenkruis construeerde. Vervolgens is een scenario uitgewerkt dat zo haaks mogelijk op het heersende denken en de huidige veronderstellingen over Hogeschoolbibliotheken staat.

Het bouwen van scenario's

Scenario onderwijs: kennis is overal en de docent is klant

Dit scenario is gebaseerd op de alomtegenwoordigheid van kennis en de docent als klant. De beschikbaarheid van kennis is door de digitalisering niet meer plaatsgebonden en is in hoge mate toegankelijk geworden. Maar door de veelheid, de dynamiek en de toegenomen complexiteit van kennisontsluiting is het moeilijker geworden kennis te selecteren en te valideren. Daarom is de bibliothecaris vooral gericht op meta-cognitieve vaardigheden waarbij hij zich richt op ondersteuning van de docent. De docent is belangrijker geworden, maar ook de functie van bibliothecaris heeft aanzien. Hij stelt zich daarbij op als een *human search engine*. De mediathecaris concurreert als zodanig met google. Als informatiespecialist (effectief, *tacit knowledge*) leidt hij vakdocenten en professionals op om kennis te ontsluiten. In voortdurend overleg met hen stemt hij/zij zoektermen, de architectuur van de digitale voorzieningen en de inhoud van content management system af en voorziet hij hen van nieuwe informatie over nieuwe toepassingen en methoden voor kennisontsluiting.

Scenario ICT: kennisontmoetingsplaats en ondersteuning bij kennisproductie

In dit scenario hebben Hogeschoolbibliotheken zich ontwikkeld tot kennisontmoetingsplaatsen die gericht zijn op de ondersteuning bij kennisproductie en kennisdisseminatie. De diensten die de hogeschoolbibliotheek verleent zijn gericht op ondersteuning bij tot stand komen van een kennisgerelateerde eindproducten door middel van ICT-, media en onderzoeksondersteuning.

In dit scenario is het HBO geïntegreerd in het beroepenveld door de toenemende vraag vanuit het bedrijfsleven naar jonge hoogopgeleiden. Door de terugtrekkende overheid is het onderwijsproces verschoven naar de beroepspraktijk. 80 % van het curriculum bestaat uit stages en slechts 20 % van het onderwijs vindt nog maar op de instelling plaats. Het onderwijsveld is zich steeds meer gaan richten op doorlopende leerwegen en het levenlang leren. Binnen dit veld ontstonden clusters van beroepskolommen binnen MBO, HBO en universiteiten om het leven lang leren te bevorderen.

Het bedrijfsleven vervult in het hoger beroepsonderwijs meerdere rollen: Naast de onderwijsondersteuning door het aanbieden van stageplaatsen en het grotere aandeel van begeleiding van het leerproces van studenten is zij tevens opdrachtgever voor projecten

geworden. Omdat het beroepenveld voor deze opdrachten betaalt is zij tevens bekostiger en sponsor van het HBO geworden.

Samenwerking met het bedrijfsleven en het MKB heeft vooral succes gehad doordat hogescholen zich hebben ingebed in de regio door het aangaan van lokale allianties. Door initiatieven zoals de regioregisseur zijn ook Hogeschoolbibliotheken zich met deze ontwikkelingen bezig gaan houden.

De *core business* van de hogeschoolbibliotheek is daarmee kennispoort/portal van de regio geworden. Zij maken geproduceerde kennis beschikbaar voor domeingerichte *communities of practice*. Daarnaast fungeren zij als digitale en fysieke ontmoetingsplaats en vraagbaak op het gebied van kennisproductie.

De medewerkers kun je nog maar moeilijk bibliothecarissen noemen: het zijn eerder redacteurs, grafische vormgevers, producers of journalisten. Zij ondersteunen lectoren, docenten, studenten, specialisten, professionals en consultants bij het verwerken van resultaten tot toegankelijke en kant – en – klare kennisproducten.

Scenario bibliotheek: alle kennis is geldig en de bibliothecaris als intermediair

In dit scenario is alle kennis geldig en is de bibliothecaris intermediair geworden. In 2016 heeft het HBO te maken met een heterogene studentenpopulatie. *Life long learning* is een belangrijk devies in de informatiemaatschappij. Maar dat betekent ook dat er veel wordt gehopt en geshopt. Studenten zijn kenniswerkers geworden die zich van tijd tot tijd op verschillende manieren bij de instelling laten bijscholen en moeten daarom gebonden blijven aan de instelling.

De bibliothecaris heeft daarom gekozen actief partner van het onderwijs te worden. Vanwege de toenemende gerichtheid op het beroepenveld beperkt zich dit niet alleen tot meedenken, maar sterkt zich ook uit naar het beheren van kennis en het ontwikkelen van nieuwe diensten voor organisaties buiten de instelling. Deze ontwikkelingen hebben geleid tot een grote professionaliseringslag van de bibliotheken. Bibliothecarissen zijn resultaatgerichte ambassadeurs van kennis geworden en hebben zich massaal gestort op het netwerken. Stakeholders worden opgezocht en binnengehaald. Voor de continuïteit en efficiency hebben sommige bibliotheken al *account managers* aangesteld. Daarnaast ontwikkelt het Samenwerkingsverband Hogeschoolbibliotheken een virtuele mediatheek, ondermeer op basis van RSS *feeds* en wiki's.

De samenwerkingsverbanden met alumniverbanden, de landelijke intermediaire onderwijsorganisaties zoals SURF, onderwijskundige- en beroepsorganisaties hebben hun vruchten afgeworpen: de bibliotheken spelen een sleutelrol bij het vaststellen en aanbieden van de inhoud voor doorlopende leerlijnen, binnen en buiten de beroepspraktijk.

Bijlage IV: Verslag debat met studenten over bibliotheekvoorzieningen

Het debat vond plaats op 30 mei 2006 tussen de bestuursleden van het SHB en Guido Arons en Bart Buijs van het Interstedelijk Studenten Overleg aan de hand van zes stellingen over de toekomst van bibliotheekvoorzieningen voor studenten.

Stelling 1. De bibliotheek blijft voor de hogeschoolstudent in de 21e eeuw de kennistempel bij uitstek

Vroeger waren bibliotheken voor studenten inderdaad het brandpunt voor informatie. Door de digitalisering is dat minder geworden. Twee functies spelen een rol bij bibliotheekdiensten vanuit het perspectief van studenten:

1. Ten eerste gaat het om bibliotheek als centraal kennis- en informatieknoppunt op de campus. Niet alleen informatie is belangrijk, maar ook de aanwezigheid/beschikbaarheid van de bibliothecaris als vraagbaak.
2. Daarnaast gaat het om studieplekken. De bibliotheek is een prettige werkplek geworden. Niet alleen universitaire studenten, maar ook HBO-studenten zijn mobieler geworden. De behoefte aan een rustige plek en een sfeer van discipline om te studeren is daardoor alleen maar populairder geworden. Je kunt erdoor de aanwezigheid van internet bovendien niet alleen studeren, maar ook lekker msn'nen of bijvoorbeeld een vakantie boeken.

Stelling 2. Het tijdperk van digitalisering vergt compleet nieuwe toepassingen en functies in de hogeschoolbibliotheek

De digitale bibliotheek doet denken aan de mogelijkheid dat je overal informatie kunt vergaren. Kennis is overal en altijd beschikbaar. Maar de vraag is dan hoe je in plaats van de fysieke aanwezigheid digitaal contact maakt met de bibliothecaris door middel van chatten of iets dergelijks. Fysieke beschikbaarheid wordt minder belangrijk voor studenten, maar daarnaast is er sprake van een doorontwikkeling van fysieke ruimtes met digitale voorzieningen.

Digitalisering heeft alleen zin als kosten en baten ervan meer opleveren dan fysieke voorzieningen. Is het gebruik van digitale bronnen en zoektoepassingen zodanig dat het voorrang heeft boven fysieke voorzieningen? Studenten in Delft hebben geprotesteerd tegen een te rigoureuze digitalisering van de bibliotheek. De gevolgen van digitalisering zijn soms ingrijpender voor het ene domein dan voor het andere.

Decentrale fysieke voorzieningen verdwijnen vaak het eerst. Ook in die zin heeft digitalisering gevolgen voor de verschuiving van middelen voor fysieke voorzieningen. Bijvoorbeeld: openingstijden verruimen (doordeweeks tot tien uur 's avonds en in het weekend) is wel mogelijk, maar kost ook weer geld. De vraag is of daar gebruik van wordt gemaakt.

Stelling 3. Studenten zijn in de 21e eeuw zelf bibliothecaris

Er zijn verschillen aan te wijzen tussen universitaire studenten en HBO-studenten. Hogeschoolbibliotheken zijn oudsher ingericht op spoorstudenten, hoewel het aantal spoorstudenten in het HBO afneemt. HBO-studenten zijn meer op brede kennis gericht. HBO is meer groepswork, er wordt meer gegoogled, en het aanbod van onderwijs vindt in meer hapklare brokken plaats.

Stelling 4. De student van straks kan het allemaal thuis wel

Het digitale tijdperk vraagt om bibliotheekbegeleiding op een andere manier. Digitale zoekfuncties lossen niet alle vragen op. Er blijft behoefte aan een digitale helpdesk of tenminste een centrale zoekmachine. Ook hulp bij scriptiebegeleiding is bijvoorbeeld nog steeds broodnodig. De vraag is hoe bibliotheken daar slim op kunnen inspelen. Digitalisering voor bibliotheken is vooral handig vanwege de plaats- en tijdonafhankelijkheid, maar de vraagbaak- en helpdeskfunctie blijft een substantiële behoefte van studenten.

Stelling 5. De bibliotheek moet slechts nog faciliteren in het bij elkaar brengen van studenten – informatie is immers overal

Dit leidt tot een oplossing vanuit de helpdeskfunctie in combinatie met studievoorzieningen. De bundeling van informatie en de lerende student brengt zicht op een kwalitatieve slag in de verbetering van de voorzieningen. Daarbij moet goed uitgedacht zijn hoe kennis (digitaal/fysiek) wordt aangeboden. De kernfunctie van de bibliotheek is gidsfunctie.

Stelling 6. De student kan enorm profijt hebben van een goed functionerend samenwerkingsverband tussen Hogeschoolbibliotheken

Gevaar in dit tijdperk is dat de grip op standaarden door de informatiestroom zoek raakt. Hoe zorg je dat standaarden worden ontwikkeld die goed afgebakend zijn en waarborgen dat relevante informatie ontsloten wordt? Dit kan in het HBO wellicht op beroepsdomeinen en daarbinnen een bundeling per onderwerp. Vervolgens is het denkbaar dat portals per onderwerp gemaakt worden. Hoewel de studenten minder hoppen en shoppen door de verkorte cycli in het Hoger Onderwijs, zou er toch meer uniformiteit zijn als je landelijke voorzieningen maakt. Dit heeft alleen zin men als het SHB op dit program inzet, maar dat is

moeilijk in verband met de onderlinge verschillen tussen hogescholen en hun bibliotheekvoorzieningen. Concurrentie tussen instellingen zou op dit gebied echter geen rol mogen spelen. Je zou wel kunnen concurreren op andere faciliteiten. De kernopdracht is dan het samenbrengen van kennis en het samenbrengen van studenten door het faciliteren van individueel studeren en groepsleren. Daarvoor is op bibliotheekniveau per instelling in ieder geval nodig:

1. Veel computers
2. Veel werkplekken
3. Pauzeruimtes
4. Ankerplekken voor laptops
5. Handhaving regels (stilte, netheid)
6. Werkgroepruimtes/klasopstellingen

Het debat had het karakter van een brainstormsessie, waarbij de behoeften en verwachtingen van studenten op het gebied van bibliotheekvoorzieningen generiek aan de orde kwamen. Met name de sfeer van discipline in studieruimtes was een *asset* die nog niet eenduidig uit de enquêtes met studenten naar voren was gekomen. Opgemerkt moet wel worden dat de betrokken studenten uit het ISO-bestuur zelf universitair onderwijs volgen.

Bijlage V: Belangrijkste bronnen en literatuur

Scenario studies:

- WTR SURF en Futureconsult bv, *Vensters op de toekomst, SURF scenario's*, februari 2005, Utrecht
- CHEPS (Jeroen Bartelse c.s.), *The 20th Anniversary CHEPS Scenarios, The European Higher Education and Research Landscape 2020*, 2004, Enschede

Artikelen en wetenschappelijke publicaties:

- Ellen Simons en Rien Brouwers, *Collaborative course design* 2004, Maastricht
- John Mackenzie Owen, (Proefschrift) *The scientific article in the Age of Digitalization*, november 2005, Amsterdam

Beleidsadviezen:

- Adviesraad voor Wetenschaps- en technologiebeleid, advies nr. 65, *De functie en plaats van onderzoeksactiviteiten in hogescholen*, augustus 2005, Den Haag
- (UK) Department for Culture media and sports, *Framework for the Future of Libraries*, 2003, London